

Kur'an'da Geçen "Necm/Nücûm" Kelimelerinin Analitik İncelemesi (Metin İçi Bağlam Çerçevesinde)

Araştırma
Research

Duran Ekizer

Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı
Assistant Professor, Karamanoglu Mehmet Bey University, Faculty of Islamic
Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric
Karaman, Türkiye

 duranekizer@yahoo.com <https://orcid.org/0000-0002-7947-8618>

Yazar
Author

Ekizer, Duran. "Kur'an'da Geçen "Necm/Nücûm" Kelimelerinin Analitik
İncelemesi (Metin İçi Bağlam Çerçevesinde)". *Tevilat* 3/1 (2022), 95-131.

 <https://doi.org/10.53352/tevilat.1093516>

Atıf
Cite as

Received / Geliş Tarihi: 2022-03-25 ISSN: 2687-4849 e-ISSN: 2757-654X
Accepted / Kabul Tarihi: 2022-06-22 www.tevilat.com
Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Bilgi
Info

Kur'an'da Geçen "Necm/Nücüm" Kelimelerinin Analitik İncelemesi (Metin İçi Bağlam Çerçevesinde)

Kur'an-ı Kerim'deki sureler ile sureleri oluşturan âyetler arasında tevkîfi bir insicam ve tenasüp vardır. Bu sistematik örgü sadece âyet ve surelerin sıralamasında değil, aynı zamanda cümle ve pasajların birbirleri arasındaki anlam bağlantısında mevcuttur. Dolayısıyla her bir âyet, anlam bakımından bağlı olduğu diğer âyetlerle birlikte metin içi bağlam açısından semantik bir role sahiptir. Ayrıca Kur'an'da geçen ümmet, necm ve kitâb gibi çok anlamlı kelimelerin hangi mana için kullanıldığı dış bağlam ile birlikte metnin iç bağlamından hareketle anlaşılabilir.

Necm/nücüm kelimeleri Kur'an'da birden fazla anlamda kullanılmıştır. Buna göre eş sesli bir kelime olan necm/nücüm kelimeleri Kur'an'da dört yerde tekil, dokuz ayette ise çoğul olarak "nücüm" şeklinde on üç defa geçmektedir. Araştırmada bu kelime, kullanım bilim açısından metin içi bağlam merkezli olarak incelenmiş ve bu kelimelerin dokuz yerde "yıldız", üç yerde "vahiy", bir yerde "gövdesiz bitki" anlamlarında kullanıldığı belirlenmiştir.

Yapılan dilbilimsel analiz neticesinde necm/nücüm kelimelerinin "yıldız" anlamında kullanıldığı âyetlerde bazen ay ve güneş ile birlikte, bazen de münferit olarak "teshîr/Allah'ın emrine boyun eğme" fiili ile birlikte kullanıldığı görülmüştür. "Yıldız" anlamında kullanıldığı bir yerde ise "bir durumu nasıl planlayıp idare edeceğini düşünmek" anlamındaki kalıp ifadeyi oluşturan kelime bütününden birisidir. Özellikle kadim tefsirlerde "gövdesiz bitki" anlamının verildiği bir yerde ise güneşle birlikte "secde etme" fiilinin öznesi olarak zikredildiği görülmektedir. "Vahiy" anlamına geldiği pasajlarda ise dizimbilim içerisinde siyak ve sibak karinesi gereğince Kur'an âyetlerinin inişi ile ilgili konular içinde geçmektedir.

Yukarıda yapılan tespitlerin bir neticesi olarak; Kur'an'da geçen necm/nücüm maddelerinin metin içi bağlama dikkat edilmeden genellikle "yıldız" olarak anlaşıldığı dikkate alındığında, daha önce hakkında ayrıntılı bir spesifik bir çalışma yapılmayan bu alanda araştırmamızın katkı sağlayacağı umulmaktadır. Ayrıca bu makalede ortaya konmaya çalışılan metodik yaklaşımın, çok anlamlı Kur'an müfredatının, âyetler arasındaki dilsel anlam örgüleri çerçevesinde doğru bir şekilde anlaşılmasında yardımcı olması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Necm, Semantik, Metin İçi Bağlam

Analytical Analysis of "Najm/Nujum" Words in The Qur'an (Within the Context of the Text)

There is a coherence and correlation between the Surahs in the Qur'an and the verses that make up the Surahs. This systematic pattern is present not only in the ordering of verses and Surahs, but also in the semantic connection between sentences and passages. Therefore, each verse has a semantic role in terms of in-text context, together with other verses to which it is connected in terms of meaning. In addition, the meaning of the words used in many senses such as ummah, najm and kitab, which are widely used in the Qur'an, can be understood from the inner context of the text together with the in-text context.

Najm/nujum words are used in more than one sense in The Qur'an. Accordingly, the words najm/nujum, which is a homophonic word, appears thirteen times in the Qur'an as singular in four places and as plural in nine verses. In the study, this word was examined in terms of usage science with a context-centered context within the text and these words were used in the meaning of "star" in eight places, "revelation" in three places, "stemless plant".

As a result of the linguistic analysis, it has been seen that in the verses in which the words najm/nujum are used in the sense of "star", they are sometimes used together with the moon and the sun, and sometimes together with the verb "tashir/submission to Allah's order". In a place where it is used in the sense of "star", it is one of the words that make up the stereotypical expression that means "to think about how to plan and manage a situation". It is seen that, especially in ancient tafsir, where the meaning of "stemless plant" is given, it is mentioned as the subject of the verb "prostrate" together with the sun. In the passages where it means "revelation", it is mentioned in the subjects related to the descent of the Qur'anic verses in accordance with the presumption of context in syntactics.

As a result of the above determinations; considering that the najm/nujum words in the Qur'an are generally understood as "stars" without paying attention to the in-text context, it is hoped that research will contribute to this area, which has not been studied in detail before. In addition, the methodical approach that is tried to be put forward in this article is aimed to help in understanding the ambiguous Qur'an curriculum correctly within the framework of linguistic meaning patterns between the verses.

Keywords: Qur'an, Tafsir, Najm, Semantics, In-Text Context

Giriş

Delâlet merkezli dilbilimsel araştırmalarda öncelikle ele alınan metnin ontolojik gerçekliğinin dikkate alınması zorunludur. Çünkü dilsel analiz yapılacak sözün kim tarafından, hangi amaç için ve nasıl bir düzlemde ifade edildiği göz önüne alınmadığı takdirde söz konusu metin, kendi hakikatinin dışında başka bir anlama biçimine dönüş/türül/me tehlikesi ile karşı karşıya kalabilir. Üstüne üstlük bu söz, nevi şahsına münhasır dilsel hâssalara sahip olan mu'ciz bir kelimeler olan Kur'ân olunca mesele dinî bir veçhe kazanarak daha da önemli hale gelmektedir.

Kur'ân üzerinde yapılacak dilbilimsel bir araştırmada göz önüne alınması gereken ilk mesele, onun metin yapısının temel unsurlarını genel hatları ile ortaya koymaktır. Buna göre Kur'ân, son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.s.) indirilen, yaratıcı ile akıl, idrak ve irade sahibi yaratılan insan arasındaki iletişimi olarak isimlendirilebilecek olan vahyin bir araya geldiği Hz. Peygamber dönemi Arap dili formu içerisinde mu'ciz bir şekilde telif edilmiş ilahî bir hitap olarak tanımlanabilir.¹ Bu hitabın belirli zaman ve zeminde yaşayan Arap toplumu ile bu kitlenin içinde risaletini icra eden bir peygamberi muhatap almasının yanında insanla ilgili bütün alanlarda belirleyici ve yön verici mesajları içeren dinamik ve etkin bir kelimeler olması onun öne çıkan özelliklerindedir.

¹ Kur'ân-ı Kerim'in birçok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan en çok kabul göreni "Kur'ân Allah tarafından Cebrâil vasıtası ile mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, mushaflarda yazılan, tevâtürle nakledilen, okunması ile ibadet edilen, el-Fâtiha suresi ile başlayıp en-Nâs suresi ile biten, başkalarının benzerini getirmekten aciz kaldığı Arapça mu'ciz bir kelimelerdir." şeklinde olmaktadır. Bkz. Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Mucemü't-Ta'rifât*, thk. Muhammed Siddîk el-Minşâvî (Kahire: Dâru'l-Fadîle, ts.), 246. Abdulhamit Birışık, "Kur'an (Tarifi ve İsimleri)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/383. Ancak bu tanımda Kur'ân'ın hayatı şekillendirme vasfına sahip etkin bir hitap olma özelliğinin göz ardı edildiği görülmektedir. Bununla birlikte çağdaş dönemde Kur'an'ın bu özelliğinin ön plana çıkarıldığı tanımlara da rastlanılmaktadır. Örneğin Tahsin Görgün "Kur'ân-ı Kerim, Cenâb-ı Hakk'ın, Peygamberimizin şahsında ve onun vasıtası ile geçmişte yaşamış, günümüzde yaşayan ve kıyamete kadar da yaşayacak olan bütün insanlara hitap eden, Arap lisanında gerçekleşen, lisânî bir müdahalesidir." şeklinde bir tanım yaparak Kur'ân'ın etkin bir hitap olma özelliğine vurgu yapmıştır. Bkz. Tahsin Görgün, *İlahî Sözün Gücü –Varlık ve Bilgi Kaynağı Olarak Kur'an-* (İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2013), 33.

Dolayısıyla varoluşsal açıdan Kur'ân, yazıya geçirilmiş bir metinden ziyade, vahyin indiği dönemde yaşanan hayatın ahlâkî, hukukî ve itikâdî alanlarda ilke, yöntem ve istikamet açısından açık ve net açıklamalar içeren söylemler bütünü olarak düşünölmeli ve âyetlere bu bakış açısıyla yaklaşılmalıdır.

Yukarıda Kur'ân'ın ontik yapısına dair çizilen genel çerçevenin araştırmanın ilgi alanı ile ilgili vurgulanması gereken en önemli boyutu, vahyin Hz. Peygamber döneminde kullanılan Arap dili ile muhataplara aktarılmış olmasıdır.² Dolayısıyla burada sözün/kelamın etkin ve dinamik olmasının ilk bileşeni, muhataplara verilmek istenen mesajın açık, net ve anlaşılır bir dilsel düzlemde aktarılmasıdır.³ Bu nedenle herhangi bir konu ya da olay üzerine inen ve insanla ilgili her alanda müdahil olma iddiasındaki âyetlerin/pasajların dış bağlamını oluşturan parametrelerin yanında aynı zamanda âyetlerin kendi içindeki anlam bütünlüğünün oluşturduğu metin içi bağlam varlığından söz etmek gerekmektedir. Çünkü Kur'ân surelerinin ve sureleri oluşturan âyetlerin her birisinin dış ve iç boyutlarının oluşturduğu reel bir dilsel gerçekliği ve semantik örgüsü vardır. Buradan hareketle âyet ve surelerin sıralamasının tevkîfî olmasının getirdiği bir sonuç olarak âyetlerin metin içi bağlam çerçevesinde oluşturdukları semantik örgü bakımından da tevkîfî olduğu çıkarımı yapılabilir.⁴

Öte yandan Abdölkâhir el-Cürcânî'nin (öl. 471/1078-79) nazm/söz dizimi teorisini genellikle cümle düzeyinde ele almasının⁵ bir üst aşaması olarak âyetler arasında da metin içi nazmdan da bahsedilebilir. Bahsi geçen hususlara dikkat edilmeden yapılacak olan bir anlama çabasının yanlış sonuçlara

² "Kendilerine apaçık anlatabilsin diye, her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik." (İbrâhîm, 14/4) Bunun dışında Kur'ân'ın Arapça olarak indirilmesini ifade eden âyetler de vardır. (Yûsuf, 12/2; Ra'd, 13/37; Tâ hâ, 20/113; Zümer, 39/28; Fussilet, 41/3; Şûrâ, 42/7; Zühuf, 43/3; Ahkâf, 46/12)

³ Fussilet 41/44.

⁴ Ali Galip Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 281. Müellifin Kur'ân'ın anlaşılmasında siyak/bağlamın rolü ve önemi hakkında ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod*, 258-268.

⁵ 'Abdölkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1984), 38.

götürebileceği açıktır. Kavramsal açıdan âyetlerin kendi içinde oluşturduğu metin içi bağlam olarak da ifade edilebilecek bu bahiste ilk olarak; Kur'ân'da yer alan bütün anlamların, kendisini gösteren lafızlar ve bu lafızların sahip olduğu dizim ve ifade biçimleri ile aktarıldığı gerçeğini ifade etmek gerekir. Cümle yapısının oluşturduğu bu düzey, metin içi bağlamın en küçük birimidir. Buna ilaveten yargı bildiren cümleler/âyetler, anlam bakımından bağlı olduğu diğer âyetlerle birlikte siyak-sibak ilişkisi içinde semantik bir metin içi bağlama sahiptir.⁶

Araştırmada “necm/nücûm” kelimeleri üzerinde dilbilimsel açıdan icra edilen ayrıntılı analizinden de anlaşılacağı üzere burada bağlamın boyutunu belirleyen unsur âyetin cümle düzeyindeki diziminin oluşturduğu bağlam olduğu gibi, ortak bir anlamın bileşeni olmaları sebebiyle siyak-sibak bakımından bağlı bulunduğu diğer âyetler de olabilir. Ayrıca “necm” ve “mevâki'u'n-nücûm” üzerine yemin edilmesi şeklinde kendisini gösteren kase m üslubunun kullanıldığı özel anlatımları, Kur'ân'da yer alan diğer yemin ifadeleri ile birlikte değerlendirmek de metin içi bağlamın tespitinde yardımcı olabilmektedir.

Buradan hareketle Kur'ân'da yer alan ifadelerin yukarıda zikredilen bütün unsurlarla birlikte anlam bakımından bir bütün olduğu ifade edilmelidir. Dolayısıyla Kur'ân'da geçen âyet ya da âyetlerin oluşturduğu pasajlar hakkında yapılacak dilsel bir değerlendirmede bahsi geçen bütünlüğün göz önüne alınması

⁶ Modern dilbilimde “bağlam”ın karşılığı olarak kullanılan siyak bir ifadenin öncesi anlamından daha geniş bir kavram alanına sahiptir. Buna göre siyak yani bağlam; “bir cümlede, bir konuşmada veya bir metin içinde yer alan herhangi bir kelimenin anlamının daha iyi belirlenebilmesi ve başka anlamlarından ayırt edilebilmesi için, kendisini çevreleyen ve karşılıklı ilişkide bulunduğu öteki öge veya ögelerle oluşturduğu bütün” olarak tanımlanabilir. Bkz. Zeynep Korkmaz, “bağlam”, *Gramer Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992), 19. Ayrıca bkz. Semîr Sa'îd Hicâzî, “context”, *Kâmûsü Müstalahâtî'n-Nakdi'l-Edebiyyi'l-Mu'âsir* (Kahire, Dâru Âfâki'l-'Arabiyye, 2001), 61. Özellikle Arap dünyasında yapılan dilbilim çalışmalarında ifadenin öncesi için sibak; sonrası için ise lihâk terimleri de kullanılmaktadır. Bkz. Sa'd b. Mukbil b. Âsâ el-'Anzî, *Delâletü's-siyâk 'inde'l-usûliyyîn* (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 65,66. Ancak çalışmada “bir ifadenin öncesi ve sonrası” için yerleşik bir terim olan siyak-sibak kullanılmıştır.

zorunludur.⁷ Bu hususlar göz önüne alınmadan ve genellikle bir semantik örgü içinde kendine ait bir anlam alanına ve rolüne sahip olan bir ifadenin tek başına değerlendirilmesi hedeflenen anlamın dışına çıkılmasına yol açacaktır. Bahsi geçen mesele özellikle Kur'ân'da ahkâm, ahlâk ve itikâdî alanda değer yargısı bildiren âyetlerin değerlendirilmesinde daha da önemli hale gelmektedir. Zira Kur'ân'da yer alan ve her birinin bir bütünlük içinde semantik bir rolü olan âyetlerin bağlamından koparılarak cımbızla çeker gibi parçacı olarak ele alınması hatalı anlamalara ve buna bağlı olarak yanlış hükümlere götürebilir.⁸

Yukarıda bahsi geçen meselenin açık bir şekilde tezahür ettiği maddelerden birisi de Kur'ân'da farklı manalarda kullanılan “necm” ve “nücûm” kelimeleridir. Aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı üzere metin içi bağlam göz önüne alınmadan genellikle meallerde her “necm/nücûm” kelimesine “yıldız” anlamı verildiği görülmektedir.⁹ Dolayısıyla araştırmamızın konusunu teşkil eden Kur'ân'da geçen “necm/nücûm” kelimelerinin, metin içi bağlam bakımından ele alınması gerekli olmaktadır. Buna ilaveten ülkemizde Kur'ân'da geçen necm/nücûm kelimelerini spesifik olarak ele alan Turhan Güneş'in yazdığı “*Kur'an-ı Kerim'de Necm Kavramı*” adlı bir makalenin¹⁰ dışında bir çalışma bulunamamıştır. Yedi sayfadan oluşan bu çalışmada Kur'ân'da geçen necm/nücûm

⁷ Huzâme Muhammed Sülâme el-İsâ, “es-Siyâk ve Eseruhû fi't-Tercih Beyne Me'âni'l-Müşterekî'l-Lafziyyi fi'l-Kur'âni'l-Kerîm”, *Mecelletu Tıbyân li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye*, Câmî'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd 18 (Kasım, 2004), 9.

⁸ Delâlet merkezli gelişen klasik usûl, belagat ve tefsir literatüründe bağlam için genellikle siyak terimi kullanılır. Bu konu hakkında klasik dönemlerden itibaren oldukça geniş çerçevede değerlendirmeler ve bu tahlillerin sonucunda bazı kaideler üretilmiştir. Bunlardan meseleyi en iyi ortaya koyan örnek bir bahis için bk. Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât fi usûli's-şerî'a*, thk. Ebû 'Ubeyde Meşhûr Hasen Âlu Selmân (Huber: Dâru İbn 'Affân, 1997), 4/265-275.

⁹ Örneğin Zeyd b. 'Alî (öl. 122/740) ve Ferrâ (öl. 207/822) gibi ilk dönem dilcilerin genellikle “vahiy” anlamı verdikleri en-Necm suresi ilk âyetinde geçen “necm” kelimesine meallerin neredeyse hepsinin “yıldız” anlamı verildiği görülmektedir. Bk. Mealler.org “Necm suresi 1. âyet” (Erişim 15 Haziran 2022). Zeyd b. 'Alî ve el-Ferrâ'nın tefsirleri için bk. Ebu'l-Hüseyn Zeyd b. 'Alî el-Hâşimî, *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Muhammed Yûsufu'd-dîn (Haydarâbâd 2001), 246; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân* (Beyrut: Âlem'ül-Kütüb, 1983), 3/94.

¹⁰ Turhan Yoldaş, “Kur'an-ı Kerim'de Necm Kavramı”, *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi* 11/41 (Mart, 2019), 472-478.

kelimeleri, hakkında dilbilimsel analiz ve değerlendirme yapılmadan yüzeysel olarak incelenmiştir. Özellikle necm kelimesinin “yıldız” anlamında kullanıldığı âyetler üzerinde durulan araştırmada ilk dönem klasik tefsir ve me’âni’l-Kur’ân çalışmalarına müracaat edilmemiştir. Ayrıca makalede vücûh ve nezâir kaynaklarına başvurulmamış, sadece Sabûnî, Seyyid Kutub ve Süleyman Ateş’in telif ettikleri modern dönem tefsirler referans gösterilerek dilbilimsel analiz yapılmadan alıntı düzeyinde bilgi vermekle yetinilmiştir. Bu araştırma ise ontik olarak çok anlamlı bir yapıda olan “necm/nücûm” kelimesinin Kur’an’da kullanıldığı farklı anlamlar, metin içi bağlam çerçevesinde incelenmiştir.

Ayrıca konunun klasik Kur’ân ilimleri literatüründe vücûh ilmi içerisinde değerlendirildiğini ifade etmek gerekir. Buna göre hicrî 6. asra kadarki dönemde yazılmış temel vücûh kitaplarında bu kelimenin Kur’ân’da en fazla üç farklı manada kullanıldığı tespit edilmiştir.¹¹ Araştırmada, “yıldızlar” anlamına gelmekle birlikte içinde bulunduğu kalıp ifadenin bileşeni olarak “bir durumu nasıl idare edeceğini” düşünmek anlamında da kullanılabilecek iki klasik sözlük ve birkaç kaynak tefsirin dışında zikredilmeyen bir anlama biçimine de değinilmiştir.¹²

Bu girişten sonra araştırmanın metodik çerçevesi hakkında bilgi verildikten sonra mesele, âyetler özelinde dilbilimsel açıdan analiz edilmeye çalışılacaktır.

1. Metodik Çerçeve

Araştırmanın amacı, yöntemi ve sınırlılıkları açısından temel birkaç metodik ilkeyi netleştirmek meselenin anlaşılması açısından önemlidir. Buna göre ilk olarak, araştırmanın Kur’ân’da çeşitli anlamlarda kullanılan “necm” ve “nücûm” kelimelerini metin içi bağlam merkezinde ele almayı

¹¹ Mükâtil b. Süleymân, *el-Vücûh ve’n-nezâir fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, thk. Hâtem Sâlih ed-Dâmîn (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 2011), 123,124; Yahyâ b. Sellâm, *et-Tesârif: Tefsîru’l-Kur’ân mimme’s-tebehet esmâühü ve tesarrafat me’ânih*, thk. Hind Şelebî (Amman: Mü’essesetü Âli’l-Beyt, 2007), 4/361,362; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed ed-Dâmeğânî, *el-Vücûh ve’n-nezâir li elfâzi kitâbillâhi’l-‘azîz*, thk. Muhammed Hasen Ebû’l-‘Azîm ez-Zefîrî (Kahire: Vizâratü’l-Evkâf, 1995), 2/260; İbnü’l-Cevzî, Ebû’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. ‘Alî. *Nüzhetü’l-a’yüni’-nevâzir fi ‘ilmi’l-vücûh ve’n-nezâir*, thk. Muhammed ‘Abdulkerîm Kâzım er-Râdî (Beyrut: Mü’essetu’r-Risâle, 1984), 581.

¹² فَتَنْظَرُ نَظْرَةً فِي النَّجْمِ (es-Sâffât, 37/88).

amaçladığı zikredilmelidir. Ayrıca çalışmada “necm/nücûm” kelimesine verilen anlamların klasik vücûh, tefsir ve me’âni’l-Kur’ân eserlerinde yer alan anlama biçimlerinden birisi olduğu ifade edilmelidir. Araştırmanın iddiası; “necm” ve “nücûm” kelimelerinin geçtiği âyetlerin öncesi ve sonrasında geçen âyetlerle bir anlam bütünlüğü içinde olduğudur. Dolayısıyla burada “necm/nücûm” kelimeleri yine özellikle hicrî 6. asra kadar olan klasik kaynaklardan herhangi birisinin tercih ettiği anlam referans gösterilerek bahsi geçen semantik anlam bütünlüğü içinde irdelenmeye çalışılmıştır. Bunun dışında makale yazarının bir anlamı muhataba dikte etmek ya da ‘bu anlam mutlak manada kabul edilmelidir’ şeklinde bir ön kabul ile meseleleri ele almak gibi bir amacı söz konusu değildir. Ayrıca bu çalışma klasik manada bir tefsir çalışması değil; metin içi bağlam çerçevesinde ilgili on üç âyetin elden geldiğinde objektif bir bakış açısı ile metnin kendi ontolojik gerçekliği düzleminde ele alındığı bir dilbilim çalışmasıdır. Araştırmanın hedefi; anlamı metnin kendi içi dinamikleri içinde belirlemeye çalışmaktır.

Ayrıca bu araştırmanın bir makale çalışması olduğu göz önüne alındığında tabiatı gereği bazı kaynaklar referans gösterilmemiş olabilir. Dolayısıyla bu makalede “necm” kelimesinin sözlük anlamı ile Kur’ân’da kullanıldığı anlamlar uzun uzadıya ele alınmayacaktır. Aynı şekilde klasik dönemde referans olarak kullanılan kaynaklar için de aynı durum söz konusudur. Bunun yerine meselenin özünü ve genel çerçevesini ortaya koyan bilgiler ve bu bilgilerin kaynakları verilmekle yetinilecektir. Zira bu sınırın bir adım ötesi tez ya da kitap çalışması kapsamına gireceğinden makale formatının dışına çıkma gibi bir durum söz konusu olabilir.

Metodik çerçeve ile ilgili yukarıda bahsedilen temel esaslardan sonra çalışmanın analitik boyutu hakkında bilgiler verilecektir. Bu bağlamda ilk olarak Kur’ân’da “necm” ve “nücûm” kelimelerinin geçtiği âyetlerin cümle düzeyindeki anlamının, metin içi bağlamın ilk boyutunu oluşturduğu zikredilmelidir. Daha açık bir ifade ile bu kelimelerin, zikredildiği âyet içindeki diğer kelimeler ile oluşturduğu cümle düzeyindeki anlam bağlantısının tespiti araştırmanın ilk ayağını oluşturmaktadır. Örneğin “Görmez misin ki, göklerde ve yeryüzünde bulunanlar; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu hep O’na secde etmektedir!”¹³ mealindeki el-Hacc 22/18. âyetinde geçen “necm” kelimesi “yıldız” anlamında anlaşılmalıdır. Burada kelimenin güneş, ay, dağlar ve ağaçlar gibi kelimeler ile birlikte kullanılması bu ifadenin bir gök cismi olan “yıldız” olarak anlaşılması için bir karine oluşturmaktadır. Zira Taberî (ö. 310/923) gibi bazı müfessirler bu âyetin tefsirini bahsi geçen meseleyi göz önüne alarak yapmıştır.¹⁴

¹³ *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), el-Hacc, 22/18.

¹⁴ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’ü’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, thk. thk. ‘Abdullâh b. ‘Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hecr, 2001), 16/487.

Dilbilimsel analiznin yönünü belirleyecek olan ikinci bir husus; “necm” ya da “nücum” kelimesinin kullanıldığı ifadenin öncesi ve sonrasında yer alan âyetlerle birlikte oluşturduğu anlam örgüsüdür. Aşağıda özellikle en-Necm suresi 53/1. âyetinde detaylandırılacak bu konu âyetin içerdiği anlamın yönünü belirleme açısından önemlidir.

Buna ilaveten “necm/nücum” kelimelerinin geçtiği bazı âyetlerde Kur’ân’da farklı ve dinamik bir anlatım olan kasem/yemin üslubu kullanılmıştır. Buna göre, Kur’ân’da bir yerde direkt olarak “necm” kelimesine,¹⁵ bir başka yerde ise “mevâki’u’n-nücum” şeklinde “indiği yere” yemin edildiği görülmektedir.¹⁶ Bu ifadelerin analizinde bahsi geçen ifadeler, Kur’ân’da kasem üslubunun kullanıldığı diğer âyetlerle birlikte özellikle muksemun ‘aleyh (yeminin cevabı/yemin ile vurgulanmak istenen anlam) göz önüne alınarak mukayeseli olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla metin içi bağlamın bir diğer alanını da bahsi geçen iki cümlede kullanılan kasem anlatımının, Kur’ân’daki diğer yemin anlatımı içeren âyetlerde yer alan muksemun bih (kendisi ile yemin edilen şey) ve muksemun ‘aleyh açısından benzerliği oluşturmaktadır.

Metin içi bağlamın son boyutunu ise aşağıda et-Tûr 52/49. âyetinde geçen “idbâra’n-nücum” ifadesinin analizinde detaylandırıldığı gibi bir terkinin Kur’ân’da geçtiği diğer benzerleri ile birlikte okuma oluşturmaktadır. Buna göre bahsi geçen âyette yer alan idbâr (çekip gitme, arkasını dönme, arkasında kalma)¹⁷ ifadesi bir başka ayette “secdeler” manasındaki “sücûd” kelimesi ile birlikte kullanılmaktadır.¹⁸ Dolayısıyla bu ifadenin anlamını belirleyen karine diğer âyetteki kullanım olmaktadır.

Araştırmada mesele irdelenirken referans olabilecek kaynaklar temel olarak iki kategoride incelenebilir. Bunlardan ilki; Kur’ân’da geçen eş sesli kelimelerin sahabe, tâbiun ve sonraki dönem kadim dilcilerin görüşlerinden yapılan referanslarla müstakil olarak zikredilip kategorize edildiği vücûh/eşbâh türü eserlerdir.¹⁹ Bahsi geçen anlam özelliğine sahip olan çok anlamlı lafızlar/vücûh, modern dönemde kaleme alınmış dilbilim çalışmalarında “el-müşterekü’l-lafzî” şeklinde terim haline gelmiştir.²⁰ Dolayısıyla ilk dönem vücûh kaynakları, bu başlık altında meseleyi ele

¹⁵ en-Necm, 53/1,

¹⁶ el-Vâkı’a, 56/75.

¹⁷ Bazı kıraatlerde bu kelimenin “arka, ardıl” manasındaki “edbâr” şeklinde de okunduğu ifade edilmektedir. Bk. Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed es-Seyyid el-Keylânî (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, ts.), 164.

¹⁸ Kâf, 50/40.

¹⁹ Vücûh ve nezâir konusunda genel bir bilgi için bk. M. Suat Mertoğlu, “Vücûh ve Nezâir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/141-143.

²⁰ “Müşterekü’l-lafzî” hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Muhtâr ‘Umer, *‘İlmü’d-delâle* (Kahire, ‘Alemlü’l-Kutub, 1988), 147-190.

alan modern dilbilim kaynaklarının ilk nüvelerini oluşturmaktadır.²¹ Ancak burada araştırmada ele alınan konu ile direkt olarak ilgili olan çalışmaların, klasik dönem vücûh ya da eşbâh kitapları olduğunu zikretmek gerekir. Çünkü bu eserlerde araştırmamızın odak kelimesi olan “necm/nücûm”un Kur’ân’da kullanıldığı farklı anlamlar ile ilgili spesifik başlıklar vardır. Vücûh/Eşbâh konusunda oldukça kapsamlı bir çalışma yapan Şahin Güven’in çalışmasında özel olarak incelediği gibi²² bu konuda araştırmada esas alınan kaynaklar şunlardır: Mükâtil b. Süleymân’a (öl. 150/767) ait olan *el-Eşbâh ve’n-nezâir fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Yahyâ b. Sellâm’ın (öl. 200/815) *et-Tesârif: Tefsîru’l-Kur’ân mimme’s-tebehet esmâuhû ve tesarrafat me’ânih* adlı eseri, Muhammed b. Alî ed-Dâmeğânî’nin (öl. 478/1085) telif ettiği *el-Vücûh ve’n-nezâ’ir li elfâzi kitâbillâhi’l-‘azîz* kitabı ile son olarak İbnü’l-Cevzî’nin (öl. 597/1201) *Nüzhetü’l-a’yûni’n-nevâzir fi ‘ilmi’l-vücûh ve’n-nezâ’ir* adlı telifi.

Metin için bağlam teriminin kavramsal açıdan ilişkili olduğu tefsir ilmine ait bazı kavramlar vardır. Bunlardan ilki; Kur’ân ilimleri içinde “münâsebâtu’l-Kur’ân” alanı içinde değerlendirilen “münâsebâtu’l-âyât/âyetler arasındaki anlam bağlantısı” ile ilgili ortaya konan dilbilimsel ilkelerin oluşturduğu kavramsal alandır. Ancak bahsi geçen alan ile ilgili temel kaynaklar incelendiğinde necm/nücûm kelimeleri özelinde bu araştırmada ele alınan düzeyde kapsamlı ve analitik bir değerlendirmeye rastlanmamıştır. Bu bahislerde yer alan bilgiler daha çok genel manada âyetler arasındaki siyâk-sibâk ilişkisine değinilmiştir.²³ Dolayısıyla araştırmada söz konusu eserlerden sadece metodik açıdan oldukça genel ve yüzeysel bir şekilde faydalandığı ifade edilmelidir.

Bunun yanında özellikle hicri 6. yüzyıla kadar yazılmış olan ve daha çok rivayet merkezli tefsirlerin yanında spesifik olarak Kur’ân kelimeleri üzerine yazılmış me’âni’l-Kur’ân ve ğarîbu’l-Kur’ân türü eserleri de çalışmanın temel kaynaklarından kabul edilebilir.

²¹ İsmail Durmuş, “Müşterek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/172.

²² Güven bu çalışmasında Kur’ân’daki çok anlamlılık konusunu geniş bir şekilde irdeledikten sonra araştırmamızda temel alınan eserleri kaynak değeri bakımından incelemiştir. Bk. Şahin Güven, *Kur’ân’ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çok Anlamlılık Sorunu* (İstanbul: Denge Yayınları, 2005) 188-213.

²³ Bk. Bedrüddîn Muhammed b. ‘Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Yûsuf ‘Abdurrahmân Maraşlı vd. (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1994), 1/130-148; Celâlüddîn ‘Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Mustafâ Şeyh Mustafâ (Beyrut: Muessetü’r-Risâle Nâşirûn, 2008) 630-641. Bu konuda daha ayrıntılı ve sistematik bir izah ve değerlendirme için bk. Mehmet Fâik Yılmaz, *Âyetler ve Süreler Arasındaki Münâsebet* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 97-134.

2. Kur'ân'daki "Necm/Nücûm" Kelimelerinin Metin İçi Bağlam Açısından Analizi

Araştırmanın bu bölümünde yukarıda bahsi geçen metodik yaklaşımın Kur'ân'daki "necm/nücûm" kelimeleri üzerinde metin içi bağlam açısından uygulaması yapılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda ilk olarak üzerinde analiz yapılacak kelimenin temel anlamı olan sözlük manası hakkına bilgiler verilecektir. Çünkü bir kelimenin anlam varlığının ilk halkasını onun temel anlamı (sözlük anlamı) oluşturmaktadır.²⁴

2.1. "Necm" Kelimesinin Sözlük Anlamı

Bir kelimenin, kullanımbilim bakımından ele alınmadan önce ilk olarak temel anlamı olan sözlük anlamı ortaya konmalıdır. Zira kelimenin kelam içinde kullanıldığı anlamlar bu temel anlam merkezinde gelişmektedir. Bu nedenle ilk olarak "necm" kelimesinin sözlük anlamı hakkında genel olarak bilgi verilecektir.

Mastarı "nücûm" olarak gelen "n-c-m", fiil olarak sözlükte harfi cersez yahut ""an" ya da "min" harfi cerleri ile "belirmek, doğmak, çıkmak, neticesi olmak" anlamlarına gelmektedir.²⁵ İsim olarak necm (çoğulu: nücûm) "yağmur bulutu", "gök cismi", "yıldız", "takımyıldız", "ayın yörüngesi", "burç" gibi yıldız ve gezegenlerin geneli için kullanılmaktadır. Ayrıca bu kelime "bir şeyin icra ettiği vazifesi" ile "herhangi bir gövde üzerinde durmayan bitki" manasında da kullanılmaktadır.²⁶ Cahiliye şairlerinden Lebîd b. Rabî'a (öl. 40 veya 41/660 veya 661) aşağıdaki beytinde "nücûm" kelimesini "yağmur getiren bulutlar" anlamında kullanmıştır.

وَدُّقُ الرِّوَاعِدِ جُودَهَا فَرِيهَاهَا

رَزَقَتْ مَرَايِعَ النُّجُومِ وَصَايَهَا

²⁴ Doğan Aksan, *Anlambilim* (Ankara: Engin Yayınevi, 2009), 50.

²⁵ el-Ezherî, Muhammed b. Ahmed, "ncm", *Tehzîbü'l-lüğâ*, thk. 'Abdüsselâm Muhammed Hârûn –Muhammed 'Alî en-Neccâr (Kahire: el-Müessesetü'l-Misriyyeti'l-Âmme li't-Te'lîf ve'l-Enbâ' ve'n-Neşr – ed-Dâru'l-Misriyye li't-Te'lîf ve't-Terceme, 1964), 11/128.

²⁶ İsmâ'îl b. Hammâd el-Cevherî, "ncm", *es-Sihâh (Tâcü'l-luğâ ve sıhâhü'l-'arabiyye)*, thk. Ahmed 'Abdülgâfûr 'Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1984), 5/2039.

“Bu belde, (ilkbaharda) yağmurlu bulutlarla sulanmış, şimşek yüklü bulutlardan gerek yere yakın yağmurlar, gerek hızlı ve yavaş yağın yağmurlar inmiştir.”²⁷

Zemahşerî'nin de (öl. 538/1144) belirttiği gibi yıldızlar için “necm” kelimesinin kullanılması onların gökyüzünde doğup görünmelerinden dolayı olabilir. Zira Araplar yıldızın doğması için نَجْمَتِ الْكَوَاكِبِ “Yıldızlar doğdu/göründü” ifadesini kullanırlar. Dolayısıyla bu kelime “doğdu” manasındaki طَعَّ fiilinin müradifidir.²⁸

Yukarıda bahsedilen anlamlara ilaveten literal olarak “Yıldızlar hakkında derinlemesine düşündü.” anlamında olan نَظَرَ “Yıldızlar hakkında derinlemesine düşündü.” anlamında olan نَظَرَ deyimini de zikretmek gerekir. Araplar bu ifadeyi “Bir durumu nasıl planlayıp idare edeceğini düşünmek” manasında kullanmaktadırlar.²⁹ Ayrıca bu anlatım, Kur’ân’da Hz. İbrahim hakkındaki bir kıssa içerisinde geçmektedir. (es-Sâffât, 37/88)

Kur’an’da “n-c-m” kökü fiil olarak hiçbir âyette geçmemektedir.

2.2. “Necm/Nücûm” Kelimelerinin Kur’ân’da Kullanıldığı Anlamlar

Bu bölümde yukarıda metodik çerçevesi çizilen Kur’ân’da geçen “necm/nücûm” kelimeleri ve bu kelimelerin içinde bulunduğu semantik örgü içindeki yeri ve bu lafızların hangi manaya hamledilmesi gerektiği metin içi bağlam bakımından ele alınmaya çalışılacaktır. Aşağıda detaylı olarak inceleneceği üzere bu kelime Kur’ân’da on üç âyette geçmektedir. Bunlardan dört tanesi tekil olarak³⁰ “necm”, dokuz tanesi ise çoğul olarak “nücûm”

²⁷ Ebû ‘Abdillâh Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhu’l-mu’allakâti’s-seb’* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1989), 238.

²⁸ Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. ‘Umer ez-Zemahşerî, “ncm”, *Esâsü’l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûnu’s-Sûd (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1998), 2/253

²⁹ el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, “ncm”, *Kitâbü’l-‘ayn (muratteben ‘alâ hürufi’l-mü’cem)*, thk. Abdülhamîd el-Hindâvî (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2003), 4/195.

³⁰ en-Nahl 16/16, en-Necm, 53/1, er-Rahmân, 55/6, et-Târik, 86/3.

şeklinde kullanılmaktadır.³¹ Tekil olarak necm; “yıldız”, “gövdesiz bitki” ve “vahiy” anlamlarında kullanılırken; çoğulu “nücûm” ise “vahiy”, “yıldız” ve “bir işi nasıl düzenleyeceği konusunda düşündü” anlamındaki deyimde kalıp ifadede geçmektedir.

2.2.1. “Necm/Nüçûm” Kelimelerinin “Vahiy” Anlamında Kullanıldığı Âyetler

Metin içi bağlam bakımından Kur’ân’da geçen “necm/nüçûm” kelimeleri üç yerde “vahiy” anlamında kullanılmıştır. Aşağıda bu mesele âyetler özelinde detaylı olarak incelenecektir.

2.2.1.1. el-Vâkı’a Suresi 56/75. Âyet

Nüçûm kelimesi zikredildiğinde ilk olarak “yıldızlar” manası akla gelmektedir. Ancak bu kelime Kur’ân’da zaman zaman “parça parça inen vahiy” anlamında kullanılmıştır. Bu manada kullanıldığı yerlerden birisi el-Vâkı’a suresinin 75. âyetidir. (فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ)³² Hicrî 6. asırdan sonra yazılan tefsirlere ve meallere ve bakıldığında bu ifadenin genellikle “Hayır, yıldızların yerlerine yemin ederim ki...” şeklinde anlaşıldığı görülmektedir.³³ Metin içi bağlam bakımından analizine geçmeden önce, İbn ‘Abbâs, (öl. 68/687-88) ‘İkrime (öl. 105/723) ve Süddî’nin (öl. 127/745) âyetteki “mevâkı’u’n-nucûm” ifadesine “vahyin parça parça indirilişine/indiği yerlere/indiği zamanlara”, “parça parça inen vahye” anlamlarını verdikleri zikredilmelidir.³⁴ Ferrâ (öl. 207/822) ise, ‘Abdullâh b. Mes’ûd’dan

³¹ el-En‘âm, 6/97, el-A‘râf, 7/54, en-Nahl, 16/12, el-Hacc 22/18, es-Sâffât, 37/88, et-Tûr, 52/49, el-Vakı‘a, 56/75, el-Mürselât, 77/8, et-Tekvîr, 81/2.

³² Klasik temel vücûh eserleri de bu âyetteki “nüçûm” ile kastedilenin “vahiy” olduğu konusunda mütefiktirler. Bk. Mükâtil b. Süleymân, *el-Vücûh ve’n-nezâir*, 123; Yahyâ b. Sellâm, *et-Tesârîf*, 4/361; Dâmeğânî, *el-Vücûh ve’n-nezâir*, 2/260; İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetü’l-a’yûni’n-nevâzir*, 581.

³³ Örneğin Zemahşerî bu ifade yer alan nüçûm kelimesine “yıldız” olarak anlam vermeyi tercih etmiştir. Ancak devamında “kîle/denir ki:..” şeklinde daha zayıf görüş imasında bulunarak bu ifadenin “Kur’an’ın iniş yerleri” manasına gelebileceğini de ifade eder. Bkz. Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. ‘Umer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâiki ğavamidi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvil fi vucûhi’t-te’vîl*, thk. ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd-‘Alî Muhammed Mu‘avvid (Riyad: Mektebetu’l-‘Abikân, 1998), 6/37,38. *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Hayrettin Karaman vd., el-Vâkı’a, 56/75.

³⁴ el-Halîl b. Ahmed, “ncm”, *Kitâbü’l-‘ayn*, 4/195; Mükâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mükâtil b. Süleymân*, thk. ‘Abdullâh Mahmûd Şehâte (Beyrut: Muessesetü’l-

(öl. 32/652-53) naklettiği bir rivayete dayanarak âyette zikredilen “nücûm” kelimesi ile “muhkem âyetler”in kastedildiği kanaatindedir.³⁵ Mâverdî, (öl. 450/1058) İbn ‘Abbâs, Mücâhid (öl. 103/721) ve Hasan Basrî (öl. 110/728) gibi sahabe ve tabiûna nispet edilen rivayetlere dayanarak “mevâki’u’n-nücûm” ile altı mananın kastedildiğini ifade etmektedir.³⁶ Bu vecihlerden dört tanesi “yıldız”, iki tanesi ise “Kur’ân” ya da “vahiy” eksenli anlamlardan oluşmaktadır.³⁷ Ancak burada şu hususu göz önüne almak gerekir: Âyete geçen “nücûm” kelimesine “yıldız” anlamı verenler sözlük anlamını, “vahiy” anlamını verenler ise “yıldızlar gibi parça parça inen âyetler” anlamını yani bir Kur’ân terimi olarak ikincil manayı tercih etmişlerdir.

Ancak burada hangi anlama biçiminin tercih edilebileceği meselesinde metin içi bağlam analizi yol gösterebileceği söylenebilir. Çünkü söz konusu âyette Kur’ân’da özgün anlatım tekniklerinden birisi olan kase m üslubu kullanılmıştır. Buna göre kase mlerde iki ana bileşenin olduğunu zikretmek gerekir. Bunlar; kendisi ile kase m anlamının oluşturulduğu lafız (mukse mun bih) ile kase min cevabı da den en kase mle vurgulanmak istenen asıl mesaj

Târîhi’l-‘Arabî, 2002), 4/223; İbn Ebî Hâtim er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs. *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, thk. Es’âd Muhammed et-Tîb (Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1997), 9/3334. Âyetle ilgili ayrıntılı açıklama için bkz. *Kur’an Mesajı (Meal-Tefsir)*, Muhammed Esed, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertük (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), el-Vâkı’a, 56/75, 3/1107, 3/1107, Not: 26.

³⁵ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, 3/94.

³⁶ Mükâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mükâtil*, 3/611; et-Taberî, *Câmi’ü’l-beyân*, 19/566-568; *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman, es-Sâffât, 37/88. Çantay her ne kadar mealinde bu ifadeye “yıldızların düştüğü yerler” anlamı verse de âyet ile ilgili dipnotta yaptığı açıklamada “nücûm” Kur’an’ın necmleri, “mevâki’”nin ise nüzul vakitleri olarak da anlaşılabilirliğini ifade eder. Ayrıca aynı dipnotta bu ifadenin “yıldızların kıyamet günü dağılacağı zaman”, “nücûm”un “kıyamet günü kulların, meleklerin, peygamberlerin ve salih kullarının kalpleri” olduğu, “âyetlerin manaları” ya da “Kur’an’ın parça parça indirilişi” olarak da anlaşıldığını belirtir. Bkz. *Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay, el-Vâkı’a, 56/75, 3/1001, dipnot: 62.

³⁷ ‘Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *en-Nuket ve’l-uyûn*, thk. Es-Seyyid ‘Abdulmaksûd b. ‘Abdirrahîm (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye-Dâru’l-Kütübî’s-Sekâfiyye, ts.), 5/426,427.

ifadesidir. (muksemun ‘aleyh)³⁸ Bu iki unsur arasındaki anlam bağlantısı kase m üslubunun en önemli semantik boyutunu oluşturmaktadır. Zira bir üslup özelliği olarak kase mde asıl amaç; üzerine kase m edilen şeyin değerini pekiştirmektir.³⁹ Ayrıca klasik dönemden itibaren Kur’ân’da yer alan yeminlere özgü ayrı bir alan ve literatür geliştiğini de ifade etmek gerekir.⁴⁰

Burada üzerinde konuşulan âyet özelinde meseleye bakılırsa, ilgili ifadenin devamında yer alan yeminin cevabının (muksemun ‘aleyh) “O, gerçekten yüce bir Kur’ân’dır.” âyeti olması önemli bir karinedir. Yine İbn Kayyim el-Cevziyye’nin (öl. 751/1350) belirttiği gibi bu ifadeye “vahiy” anlamı verenler İbn ‘Abbâs, Sa’îd b. Cübeyr, (öl. 94/713[?]) ‘Atâ (öl. 114/732) ve Katâde (öl. 117/735) gibi tefsirde otorite olan mütekaddimûn dilcilerdir. İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû ‘Ubeyde Ma’mer b. Müsennâ’nın (öl. 209/824 [?]) bu ifadeye “yıldız” manası verdiğini “kîle/denir ki” şeklinde daha zayıf bir vecih olarak zikreder.⁴¹

Öte yandan âyetin siyak ve sibakında yer alan semantik anlam incelendiğinde bu ifadenin vahiy olarak anlaşılmasının daha doğru olduğu ifade edilmelidir. Bahsi geçen âyet, yeni bir konunun başlangıç ifadesidir. Öncesinde 57-74. âyetler arasında Allah’ın suyu, ekini ve ateşi yaratmasına vurgu yapılmakta ve insanların kendileri için yaratılan bu nimetler üzerinde düşünüp Allah’ı tesbih etmeleri gerektiği belirtilmektedir.⁴² Konumuz olan âyet ise kendisinden sonra vahyin kutsallığı ve korunmuş olmasından bahseden yeni bir konunun ilk cümlesidir. Bu pasajı oluşturan 75.-81. âyetlerin meali şöyledir: “Parça parça inen Kur’ân’a yemin

³⁸ Nahivde “muksemun ‘aleyh”e “cevâbu’l-kase m” denir. Bkz. Muhammed Semîr Necîb el-Lebdî, *Mu’cemû’l-müstalahâtî’n-nahviyye ve’s-sarfiyye* (Beyrut: Dâru’l-Furkân-Muessesetü’r-Risâle, 1985), 187

³⁹ İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye, *et-Tibyân fi aksâmî’l-Kur’ân* (Kahire: Mektebetü’l-Mutenebbî, ts.), 7.

⁴⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Yunus Emre Gördük, “Aksâmü’l-Kur’ân’da “Muksemun bih” ve “Muksemun” Aleyh ilişkisi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (Haziran, 2015), 174-212.

⁴¹ İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *et-Tibyân fi aksâmî’l-Kur’ân*, 146.

⁴² Meallerde 74. âyetten sonra yeni bir konunun başladığını belirten ع harfi konmuştur. Bkz. *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd., el-Vâkı’a, 56/74.

ederim ki,⁴³ bilerseniz gerçekten bu büyük bir yemindir. Şüphesiz bu, korunmuş bir kitapta bulunan değerli bir Kur'ân'dır. Ona ancak temizlenenler dokunabilir. O, âlemlerin Rabbinden indirilmiştir. Şimdi siz bu sözü mü küçümsüyorsunuz?"⁴⁴ Metin içi bağlam açısından incelendiğinde bu pasajın bağlamının vahyin korunmuşluğu merkezli olduğu görülmektedir. Zira "mevâki'ü'n-nücûm" ifadesine "yıldızların doğuş ve batış yerleri"⁴⁵ anlam vermek ile vahyin Allah katından indirilmesi ve korunmuşluğu ile ilgili herhangi bir anlam bağlantısı yoktur. Ayrıca Kur'ân'da "kitap" yani "vahiy" üzerine yapılan yemin ifadelerine bakıldığında bu ifadelerde bahis konusu olan ifade gibi Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiğine vurgu yapıldığı görülmektedir.⁴⁶

2.2.1.2. en-Necm Suresi 53/1. Âyet

Ferrâ gibi bazı kadim dilcilerin tercih ettiği üzere "necm" kelimesinin "vahiy" anlamına geldiği yerlerden birisi de genellikle "Battığı zaman yıldız andolsun ki..." şeklinde meal verilen⁴⁷ en-Necm sûresi'nin ilk âyetidir. ⁴⁸ (وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ) Bu ifade, bir önceki bahiste ele alınan bahiste olduğu gibi yemin üslubu içeren bir âyettir. Dolayısıyla bu anlatım, kalem ile pekiştirilmiş vurgulu bir ifade olarak göze çarpmaktadır. Bu âyette geçen "necm" kelimesine "parça parça inen vahiy" anlamı vermek metin içi bağlam bakımından daha doğru gibi görünmektedir. Çünkü bahsi geçen âyetin devamında an 2. ve 6. âyetler arasında yer alan pasaj mealen şu şekildedir: "Peyderpey nazil olan vahye/Kur'ân'a andolsun ki; arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve bâtıla da inanmadı; o, arzusuna göre konuşmaz. O (bildirdikleri) vahyedilenden başkası

⁴³ Örneğin kadim tefsirlerden *Me'âni'l-Kur'ân* sahibi Ferrâ bu anlamı tercih etmiştir. Bk. *Me'âni'l-Kurân*, 3/194. Bu anlam temel vücûh kaynaklarında da tercih edilen anlama biçimidir. Bk. Mükâtil b. Süleymân, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, 123; Yahyâ b. Sellâm, *et-Tesârif*, 4/361; Dâmeğânî, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, 2/260; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûni'n-nevâzir*, 581.

⁴⁴ *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd., el-Vâkı'a, 56/76-81.

⁴⁵ *Kur'ân-ı Kerim Meali (Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri)*, Mustafa Öztürk (İstanbul: Düşün Yayınları, 2012), el-Vâkı'a, 56/76-81.

⁴⁶ Örneğin Yâsin 36/2-5.

⁴⁷ *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman, en-Necm, 53/1.

⁴⁸ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/94.

*değildir. Çünkü onu güçlü ve üstün yaratılışlı biri (Cebrâil) öğretti.*⁴⁹ Bu âyette vahyin kendisine indiği elçinin yoldan çıkmadığı, bâtil yollara hayatı boyunca hiç sapmadığı ve bu nedenle ağzından çıkan sözlerin Allah katından kendisine iletilen vahiyden başka bir şey olmadığı zikredilmektedir. Buradan hareketle metin içi bağlamın merkezinde vahiy olduğu ifade edilmelidir. Ayrıca Kur'an'da kitap (Kur'ân) üzerine yapılan yeminlerin ortak vurgusunun (muksemun 'aleyh) kitabın yücelik bildiren sıfatlarla mevsuf ilâhî bir kelim olduğu görülmektedir. Örneğin Yâ sîn Suresi 36/2. âyette Kur'ân üzerine yemin edilmekte ve bu yeminle Hz. Peygamber'in dosdoğru bir yol üzerine olan bir peygamber olduğu, onun getirdiği ilâhî hakikatlerin daha önce ataları uyarılmamış bir kavmi uyarmak için Azîz ve Rahîm olan Allah katından indirilmiş bir vahiy olduğu vurgulanmaktadır. (Yâ sîn, 3-6) Yine "kitap" üzerine yemin edilen ed-Duhân Suresinde muksemun 'aleyh, "vahyin mübarek bir gecede tenzil olunması"dır. (ed-Duhân 44/1-3) Dolayısıyla kitabın kutsallığı, Allah katından olduğu ve korunmuş olduğuna vurgu yapmak için (muksemun 'aleyh) kullanılan yeminlerin, Kur'ân/vahiy kelimeleri üzerine olduğu göze çarpmaktadır.⁵⁰ Bu âyette ise "necm" üzerine yapılan yemin ile vurgulanmak istenen mesajın Hz. Peygamber'in ağzından çıkan âyetlerin vahiyden başka bir şey olmadığı görülmektedir. Buradan hareketle bu âyette muksemun bih olan "necm" kelimesinin "parça parça inen vahiy" olarak anlaşılması daha çok tercih edilen bir anlama biçimi olduğu söylenebilir.

2.2.1.3. et-Tûr Suresi 52/49. Âyet

et-Tûr Suresi'nin 49. âyeti olan وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبَّحُهُ وَإِذَا بَارَ النَّجْمُ geçiş ve "yıldızların batışından sonra" olarak meal verilen⁵¹ "idbâra'n-nücûm" ifadesi metin içi bağlam dikkate alındığında

⁴⁹ Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, çev. Hayrettin Karaman vd., en-Necm, 53/2-5.

⁵⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye bu âyette yer alan yemin ifadesi üzerinde yapılan yorumlar üzerinde geniş bir açıklama yapar. Bu yorumlar içinde el-Hasan el-Basrî'ye isnat edilen "vahyin inişine müdahil olup karıştırmak için uğraşan şeytanları kovmak için fırlatılan yıldızlar" olduğu yorumu şiddetle savunur. Ayrıntılar için bkz. İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, et-Tibyân fî aksâmi'l-Kur'ân, 161-175.

⁵¹ Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, çev. Hayrettin Karaman vd., et-Tûr, 52/49.

“vahyin inişinden sonra” şeklinde de anlaşılabilir. Zira İbn ‘Abbas, Dahhâk (öl. 105/723) ve İbn Zeyd’den (öl. 182/798) gelen bir rivayet hariç bu âyetin “*yıldızların batışından sonra tesbih et.*” şeklinde anlaşılmasının genel kabul gören bir anlama biçimi olduğu ifade edilmelidir.⁵² Bu yoruma göre ayette geçen “*idbâra’n-nücûm*” ile kastedilen “*(yıldızların batıp fecrin görüldüğü) farz olan sabah namazından sonra (Allah’i) tesbih et.*” anlamıdır.⁵³

Metin içi bağlam bakımından bakıldığında ilk olarak bu surenin bütünü ile tek bir anlam merkezinde birbiri ile bağlantılı pasajlardan oluştuğu görülmektedir. İlk âyetlerin Tevrat’ın indiği Tûr dağına, satır satır yazılmış kitaba, yani Kur’ân’a, beyt-i ma’ mûra (Kâbe ya da semada meleklerin tavaf ettiği makama), deniz ve semaya yeminle başlar. Yeminlerin cevabında ise kıyametin kopacağı gün yaşanan olağanüstü hadiselerle vurgu yapılır. (et-Tûr, 1-10) Ardından ahiret gününü yalanlayanların cehennem ateşine atılacaklarından bahsedilerek, onların dünyada iken yalanladıkları ateşle nasıl yüz yüze kaldıklarından bahsedilir. Sonra kendilerini şirke düşmekten koruyanların cennetteki müreffeh yaşantıları ayrıntılı bir şekilde betimlenir. (et-Tûr, 11-28) Bu bölümün ardından Hz. Peygamber muhatap alınır. Bu pasajda ona öğüt vermesi emredilerek, onun kâhin ya da deli olmadığı hatırlatılır. Sonra müşriklerin Resûlullah’ın şair olduğu ve vahyi uydurduğuna dair iddialarının asılsız olduğu ifade edilir. (et-Tûr, 29-33) Bundan sonra müşriklerin inkârlarını çürütecek deliller getirilir. Bunlar ilk olarak uydurulduğu iddia edilen Kur’ân’ın bir benzerini getirmeleri konusundaki meydan okumadır. Sonra yoktan var edilme gerçekliğini inkâr edenlerin delillerini çürütme sadedinde ellerinden geliyorsa herhangi bir şeyi yoktan var etmeleri istenir. Sonraki âyetlerde ise yine aklî deliller getirilerek kâfirlerin argümanları çürütülür. Bu bölümün sonunda Allah’ın bu zalimlere kıyamet gününde elim bir azap hazırladığından ve fakat onların bu acı sonun farkında olmadıklarından bahsedilir. (et-Tûr, 34-47) Bahis konusu olan âyetinde içinde bulunduğu son pasajda ise

⁵² İbn ‘Abbas’ın bu rivayeti için bkz. el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-‘uyûn*, 5/388.

⁵³ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 10/3317; Ebu’l-Hasen ‘Alî b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî, *et-Tefsîru’l-basît*, thk. ‘Alî b. ‘Umer es-Sicistânî (Riyad: Câmi’atü’l-İmâm Muhammed b. Su’ûd el-İslâmiyye, 1430), 20/514

meal en şu âyetler vardır: “*Rabbiniñ hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin. (Farz namaza) kalktığın zaman da Rabbini hamd ile tesbih et. Gecenin bir kısmında ve vahyin inişinden sonra O’nu tesbih et.*”⁵⁴ Son iki âyette iki defa Allah’ı tesbih etmeye dair emir vardır. Bunlardan ilkinin farz namazlardan ya da özel olarak öğle namazından sonra yapılan tesbih olduğu da söylenmiştir.⁵⁵ Âyette zikredilen “gecenin bir kısmı” ifadesi gecenin herhangi bir kısmını kapsayabilecek mutlak bir ifadedir. Dolayısıyla burada gecenin başı, ortası ya da sonunda herhangi bir zaman diliminde Allah’ı tesbih etme emri verilmektedir.

Kur’ân’da bu kullanıma benzer başka ifadelerin olup olmadığı araştırıldığında Kâf suresi 50/40 âyeti olan *وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ* “*Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından O’nu tesbih et.*”⁵⁶ ifadesinin bahsi geçen âyete benzer bir anlatıma sahip olduğu görülmektedir. Bu âyette Hz. Peygamber’e gecenin bir kısmında secdelerin/namazların ardından Allah’ı tesbih etmesi emredilmektedir. Zemahşerî gibi bazı müfesssiler, bu âyette geçen “secdeler” ifadesinde alakası cüz’iyyet olan bir mecazı mürsel olduğu kanaatindedir.⁵⁷ Buna göre secde namazın önemli bir parçasıdır ve parça zikredilip bütün olan namaz kastedilmiştir. Burada asıl üzerinde durulması gereken husus; namazın önemli bir rüknünün Kur’ân okumak olmasıdır. Dolayısıyla arkasından tesbih edilecek zaman dilimi, “yıldızların batışı” değil “vahyin inişinden sonraki saatler” olabilir.

Aslında bu âyetle ilgili ortaya atılan bu görüş ile genelde kabul edilen anlama biçimi arasında bir telif etmek mümkündür. Zira bu âyette geçen “nücûm” kelimesine “yıldız” anlamı verilerek “yıldızların geriye dönüp gitmesi/batışı” şeklindeki tercih ile İbn ‘Abbas’tan gelen bir rivayete dayanarak burada kastedilenin “parça parça inen vahyin inişinden sonra” şeklinde anlaşılan mana “yıldızların batışından sonra (sabah namazından sonra) tesbih et.”

⁵⁴ *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî*, çev. Hayrettin Karaman vd., et-Tûr, 52/48,49.

⁵⁵ Taberî burada öğle namazından sonra olan tesbih etme manasının daha doğru olduğu kanaatindedir. Bkz. et-Taberî, *Câmi’ü’l-beyân*, 21/607.

⁵⁶ Kâf Suresi 50/40.

⁵⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/605.

anlamında birleşebilir. Zira yukarıda Kâf Suresindeki 40. âyette geçen “secdelerin ardından” ifadesi hakkında yapılan açıklamalar muvacehesinde burada cüz’iyyet alakası olan mecaz-ı mürsel sanatı olarak “nücûm” ile kastedilen sabah namazından soran okunan âyetler ve dolayısıyla sabah namazı olarak anlaşılması da mümkündür.

Bu bahsin sonunda ifade edilmelidir ki; “necm” ya da “nücûm” kelimelerinin vahiy anlamında kullanıldığı âyetler genel olarak incelendiğinde aslında vahyin sözlük anlamı olan “yıldız” ile yakın bir anlam alanına sahip olduğu ifade edilebilir. Zira bahsi geçen âyetlere bakıldığında bazı âyetlerin gökte parça parça bulunan yıldızlar gibi peyderpey inmesine ya da yıldızların gökte parıldayıp ışık saçarak aydınlatma işlevi görmeleri gibi âyetlerin de doğru yolu aydınlatıcı bir rehber olduklarına vurgu yapıldığı çıkarımı yapılabilir. Bu durumda bu maddeye “vahiy” anlamı verilmesi Kur’ân’ın kendi kavramsal alanında yer alan terim anlamını tercih etmek şeklinde tezahür etmektedir.

2.2.2. “Necm/Nücûm” Kelimesinin “Yıldız” Anlamında Kullanıldığı Âyetler

“Necm/nücûm” kelimelerine yıldız anlamının verildiği yerlerde deyim ifadesinin olduğu es-Sâffât Suresi 37/88. âyet hariç, bu ifadelerin altı yerde “Allah’ın kendisi için çizdiği kozmolojik kanuna boyun eğme” anlamındaki teshîr ve secde etme fiillerinin öznesi olarak kullanıldığı görülmektedir. en-Nahl 16/16. âyette ise kendisi vasıtası ile geceleyin “yol bulma” fiili ile birlikte kullanıldığı dikkat çekmektedir. Özet halinde verilen bu tespitler aşağıda metin içi bağlam merkezindeki analizler ile detaylandırılacaktır.

2.2.2.1. en-Nahl Suresi 16/12. Âyet ile el-A’râf 7/54. Âyetler

Kur’an’da geçen “nücûm” kelimesinin “yıldız” anlamında kullanıldığı yerlerden birisi de en-Nahl suresi 12. âyetinin bir bölümü olan وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ âyetidir. Bu ifadenin yer aldığı âyetin tamamının meali şu şekildedir: “O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da Allah’ın emri ile hareket ederler.

*Şüphesiz ki bunlarda aklını kullananlar için pek çok deliller vardır.*⁵⁸ Âyetin öncesinde Allah'ın gökten su indirmesi ve bu su ile insanların içecek ihtiyaçlarını karşıladıkları ve hayvanlarını besledikleri ifade edilmektedir. Devamında su sayesinde ekin, zeytin, üzüm ve diğer meyvelerin bittiği vurgulandıktan sonra bahsi geçen bu gerçeklikler hakkında layığıyla düşünen bir toplum için ibretler olduğu belirtilir. (en-Nahl, 10,11) Ardından bahse konu olan âyet gelmektedir. Sonraki âyetlerde ise yine Allah'ın insanlara bahşettiği deniz nimetleri zikredilmektedir. Dolayısıyla âyetin içinde bulunduğu metin içi bağlam, Allah'ın insanlar için yarattığı nimetler ve bu nimetleri verenin yaratıcının ulûhiyetini akıl sahiplerinin kabul ve ikrar etmeleridir. Dolayısıyla kevnî/kozmozolojik sistem içinde yer alan gece, gündüz, güneş ve ay ile birlikte insanların hizmetine sunulan nimetlerden birisi de “yıldız” olmaktadır.⁵⁹ Ayrıca “nücûm” kelimesinin sıfatı olarak kullanılan “musahharât” kelimesi de bu ifadenin “yıldız” olarak anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Tef’îl babından gelen ve Kur’an’da birçok âyette daha çok fiil formunda kullanılan teshîr “bir şeyi mecburî bir şekilde belirlenen amaca sevk etmek” anlamında kullanılır.⁶⁰ Taberî’nin belirttiği gibi âyetteki “nücûm” kelimesinin, Allah’ın emri ile kendi yörüngelerinde bulunmaları anlamında kullanılan “musahhar” sıfatı ile birlikte kullanılması bu kelimeye “yıldız” manasını vermeyi gerektirmektedir.⁶¹

Yukarıda bahsedilen âyetin bir benzeri olan *“Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan; sonra arşa istivâ eden; geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah’tır. Bilesiniz ki, halk da emir de (yaratma ve yönetme) yalnız O’na aittir. Âlemlerin rabbi olan*

⁵⁸ *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd., en-Nahl, 16/12. Âyet şu şekildedir:

وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ.

⁵⁹ Taberî, *Câmi’ü'l-beyân*, 14/184.

⁶⁰ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 227.

⁶¹ Taberî, *Câmi’ü'l-beyân*, 14/184.

Allah yüceler yücesidir.” meâlindeki el-A'râf suresi 54. âyette de aynı durum söz konusudur.⁶²

2.2.2.2. en-Nahl Suresi 16/16. Âyet

Kur'an'da “necm” kelimesinin yıldız anlamına geldiği yerlerden birisi de en-Nahl suresinin 16. âyetidir. (وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ)⁶³ Aslında bu âyet yukarıdaki bahsi geçen 12. âyetin de içinde bulunduğu pasajın metin örgüsü içerisinde yer almaktadır. Buna göre âyetin sibakında Allah'ın insanlar için nimet olarak yaratılan deniz, yıldız, güneş ve suyun yaratılışı konusunda düşünmeleri ve sonunda Allah'ın varlığını kabul etmeleri gerektiğinden bahsedilmektedir (en-Nahl, 3-15). Bu âyete ise Allah'ın varlığının kozmolojik deliller üzerinden ispatı bağlamında *“Daha nice alâmetler (yarattı). Onlar, yıldızlarla da yollarını bulurlar”*⁶⁴ şeklinde meal verilmesi uygun düşmektedir. Çünkü Kur'an'ın indiği dönemdeki muhataplarının özellikle tehlikelerle dolu çöllerin de bulunduğu uzun yolculuklarında yıldızlar vasıtası ile yollarını buldukları göz önüne alındığında yıldızların güneş, su ve deniz gibi o dönemdeki Arapların hayatında çok önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁵ Bu açıdan bakıldığında Allah'ın varlığının en önemli kevnî delillerinden birisi olarak yıldızın da zikredilmesi tabiidir. Ayrıca âyetin devamındaki ifadelerle bakıldığında aynı anlam alanının devam ettiği görülmektedir. Çünkü devamındaki âyetlerde şöyle buyrulmaktadır: *“O halde, yaratan (Allah), yaratmayan (putlar) gibi olur mu? Hâlâ düşünüyor musunuz? Allah'ın nimetini saymaya kalksanız, onu sayamazsınız. Hakikaten*

⁶² *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd., el-A'râf 7/54. Âyet şu şekildedir:

إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَيْنًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ.

⁶³ Mükâtil b. Suleymân, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, 123; Yahyâ b. Sellâm, *et-Tesârif*, 4/361; Dâmeğânî, *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*, 2/260; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûni'n-nevâzir*, 580.

⁶⁴ *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay (İstanbul: Milsan Basın Sanayi, 1985), en-Nahl, 16/16, 2/487; *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd., en-Nahl, 16/16.

⁶⁵ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2019), 219.

Allah, çok bağıslayan, pek esirgeyendir." (en-Nahl, 16-18)⁶⁶ Dolayısıyla metin içi bağlam bakımından bakıldığında âyetteki "necm" kelimesinin "yıldız" olarak anlaşılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ancak bu âyette geçen "necm" kelimesine "vahiy" anlamı verenler olsa da bu kelimeye genellikle "yıldız" anlamı verildiği görülmektedir.⁶⁷

2.2.2.3. et-Târik Suresi 86/3. Âyet

"Necm" kelimesinin yıldız anlamında kullanıldığı âyetlerden birisi "(o, karanlığı) delen yıldızdır"⁶⁸ meâlindeki et-Târik suresi 3. âyettir. (النَّجْمُ النَّاقِبُ)⁶⁹ Mukâtil b. Süleymân, Yahyâ b. Sellâm, ed-Dâmeğânî ve İbnü'l-Cevzî gibi temel vücûh/eşbâh eserlerinin sahipleri bu âyette geçen "necm" kelimesinin yıldız anlamında olduğu konusunda görüş birliği içindedirler.⁷⁰

Metin içi bağlam bakımından bakıldığında bahsi geçen âyetin öncesinde semaya ve Târik yıldızına yemin edildiği görülmektedir. Tefsirlerde sözlük anlamından hareketle âyette geçen ism-i fâil formundaki "târik" kelimesine "gündüz gizlenip gece çakıp görünen (yıldız)" anlamı verilmiştir.⁷¹ Âyetin devamında ise "*Târik'in ne olduğunu nereden bileceksin?*" âyeti ile bu kelimenin tanımının yapılacağı ifade edildikten sonra bahis konusu olan "en-necmü's-sâgib" ifadesi ile "Târik"ın göğü delen bir yıldız olduğu zikredilmektedir. Dolayısıyla metin örgüsü içinde önce yıldızın bulunduğu mekân olan sema ve semanın içinde "gecenin içinde vurgulu bir şekilde ortaya çıkan yıldız"⁷² olan "Târik"a yemin

⁶⁶ Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, çev. Hayrettin Karaman vd., en-Nahl, 16/18.

⁶⁷ Mukâtil b. Süleymân, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, 123; Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 14/192.

⁶⁸ Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, çev. Hayrettin Karaman vd., et-Târik, 86/3.

⁶⁹ Mukâtil b. Süleymân, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, 123; Yahyâ b. Sellâm, *et-Tesârif*, 4/361; Dâmeğânî, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, 2/260; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûni'n-nevâzir*, 581.

⁷⁰ Mukâtil b. Süleymân, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, 123; Yahyâ b. Sellâm, *et-Tesârif*, 361; Dâmeğânî, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, 2/260; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûni'n-nevâzir*, 581.

⁷¹ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 24/288.

⁷² İsfehânî, "taraka" filinin "şiddetli vurma" anlamında olduğunu ifade eder. Bu neden kelimenin içinde bulunan şiddet unsurundan hareketle "Târik" yıldızının geceleyin daha şiddetli zuhur etmesi nedeni ile bu ismi aldığı kanaatindedir. Bk. İsfehânî, *el-Müfredât*, 303.

edilerek yeminin cevabı olan “hiç kimse yoktur ki üzerinde bir koruyucu, bir denetleyici bulunmasın”⁷³ anlamı pekiştirilmek istenmiştir. Burada çalışmanın ilgi alanı ile ilgili değinilmesi gereken “semâ”, “Târik” ve Târik’in tanımının yapıldığı “(göğü) delen yıldız” kelimelerinin ortak bir anlam bütünlüğü içinde olmasıdır. Ayrıca “delip geçen” manasındaki “sâkib” kelimesinin necm için sıfat olarak kullanılması da bu kelimenin yıldız olarak anlaşılabilmesine dair önemli bir karinedir.⁷⁴

2.2.2.4. el-En’âm Suresi 6/97. âyet

en-Nahl Suresi 16. âyette olduğu gibi yolculuk esnasında doğru yolu bulmak için faydalanılan yıldızların yaratılmasından bahseden bir başka âyet de el-En’âm suresi 97. âyettir. Âyetin mealî şu şekildedir: “O (Allah), kara ve denizin karanlıklarında kendileri ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır. Gerçekten biz, bilen bir toplum için âyetleri geniş geniş açıkladık”.⁷⁵ Bu âyette yıldızların yaratılışının Allah’ın kudret tecellilerinden birisi olduğu ve bu gerçeklerin hakikate ulaşmak isteyenler için gayet açık ve net bir şekilde izah edildiğine vurgu yapılmaktadır. Bu âyet bir önceki âyet olan “Şüphesiz Allah, tohumu ve çekirdeği çatlatandır, ölüden diriye çıkaran, diriden de ölüyü çıkarandır. İşte Allah budur. O halde (haktan) nasıl dönersiniz!” (el-En’âm 96) âyeti ile başlayan yeni bir anlam örgüsünün içinde yer almaktadır. Dolayısıyla “doğru yolu bulma fiili” ile birlikte ele alındığında bu ifadeye de “yıldız” anlamı vermek daha açık bir anlama biçimidir.⁷⁶

⁷³ Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî, çev. Hayrettin Karaman vd., et-Târik, 86/4.

⁷⁴ “Târik” in özel bir yıldız mı yoksa “kevkeb” manasında genel anlamda yıldız mı olduğu ihtilafli olsa da âyetin devamında yer alan “(O, karanlığı) delen yıldızdır.” pasajında geçen /((karanlığı) delen” tanımlaması ile bahsi geçen “târik”in genel bir yıldız olduğu ifade edilmektedir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 10/3415; İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-kur’ân*, 303; Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân Yolu -Türkçe Meâl ve Tefsir-* (Ankara: Diyanet İşlerin Başkanlığı Yayınları, 2007), 5/597.

⁷⁵ Âyetin Arapça metni şöyledir:

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ.

⁷⁶ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 5/1355.

2.2.2.5. el-Hacc Suresi 22/18. Âyet

en-Nahl suresi 12. ve el-A'râf suresi 54. âyetlerinde olduğu gibi “nüçûm” kelimesinin güneş ve ay ile birlikte aynı cümlede kullanıldığı ve “yıldız” anlamına gelen bir başka ifade de el-Hacc suresinin 18. âyetidir. Ayetin meali: “Görmez misin ki, göklerde ve yeryüzünde bulunanlar; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu hep O'na secde etmektedir! Niceleri de azabı hak etmiştir. Allah'ın hakir kıldığı kimseyi onurlandırabilecek birisi yoktur. Kuşkusuz Allah dilediğini yapar.”⁷⁷ şeklindedir.⁷⁸ Bu âyette dikkat edilirse güneş ve ay ile birlikte kullanılan diğer iki ayetten farklı olarak kozmolojik olarak Allah'ın emrine zorunlu olarak boyun eğmesi manasında musahhar sıfatı yerine muzari fiil formunda” secde ederler”/يسجد yüklemi kullanılmıştır.

Âyette yer alan “secde ederler” ifadesinin insan dışındaki mahlûkat için genellikle Allâh'ın kendisini yarattığı sisteme zorunlu olarak tabi olması anlamında olduğu ifade edilmektedir⁷⁹ Secde etme eylemi insan için kullanılır ise kendisinin dışındaki mahlûkatın aksine ihtiyârî olarak boyun eğme manasına gelmektedir.⁸⁰ Dolayısıyla cümlenin bağlamı açısından bakıldığında güneş, ay, dağlar, ağaçlar ve hayvanlar ile birlikte kullanılan “nüçûm” kelimesinin “yıldız” anlamında olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

2.2.2.6. es-Sâffât Suresi 37/88. Âyet

Nüçûm kelimesinin “yıldız” anlamında kullanıldığı yerlerden birisi de es-Sâffât suresi 88. Âyetidir. (فَنظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ)⁸¹ Genellikle

⁷⁷ Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, çev. Hayrettin Karaman vd., et-Hacc 22/18.

⁷⁸ Ayetin metni şu şekildedir:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالْدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقٌّ عَلَيْهِ الْعِذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُّكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ.

⁷⁹ Örneğin Ebû İshâk İbrâhîm es-Seriyy ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, thk. 'Abdulcelîl 'Abduhû Şelebî (Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1988), 3/418.

⁸⁰ İsfahânî, *el-Müfredât*, 233.

⁸¹ Mükâtil b. Süleymân, *el-Vucûh ve'n-nezâir*, 123; Yahyâ b. Sellâm, *et-Tesârif*, 4/361; Dâmeğânî, *el-Vucûh ve'n-nezâ'ir*, 2/260; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzir*, 580.

literal anlamı göz önüne alınarak “Yıldızlara şöyle bir baktı” şeklinde meal verilen bu âyetin,⁸² Halîl bir Ahmed’in de (öl. 175/791) tercih ettiği şekilde bir kalıp ifadesi olarak “bir durumu nasıl planlayıp idare edeceğini düşünmek” anlamında kullanıldığı da ifade edilebilir.⁸³ Halîl b. Ahmed “n-c-m” maddesinin sözlük anlamını açıklarken özellikle bu kalıp ifadeyi “önemli bir işi nasıl çekip çevireceğini düşündü.” anlamında zikreder. Hasan Basrî’den gelen rivayeti referans alarak bahsi geçen âyeti bu deyim ifadesini istişhad için kullanır. Halîl b. Ahmed’in yanında *Cemheretü’l-luğa* sahibi Ezherî’nin de (ö. 370/980 Sa’leb’den (ö. 291/904) aynı manayı rivayet ettiği göz önüne alınırsa bu anlama biçiminin de kabul edilebilir olduğu ortaya çıkmaktadır.⁸⁴ Ayrıca Kurtubî (öl. 671/1273) tefsirinde Hasan Basrî ve Müberred’den (öl. 286/900) rivayetle Arapların herhangi bir mesele hakkında tefekkür ettiklerinde *نَظَرَ فِي النُّجُومِ* ifadesini kullandıkları bilgisi geçmektedir.⁸⁵

Siyak-sibak ilişkisi açısından bakıldığında söz konusu âyetin Hz. İbrâhim’in müşrik olan kavminden bir insan topluluğu ile arasında geçen diyalogda yer alan bir cümle olduğu görülür. Buna göre âyetin geçtiği pasajda Hz. İbrahim babasının da içinde bulunduğu topluluğa Allah’tan başka rabler edinmelerinin yanlış olduğunu ifade ettikten sonra “*Âlemlerin Rabbi (olan Allah) hakkında görüşünüz nedir?*” şeklinde bir soru sorar. Bundan sonra yanında bulunanların kendisinin yanından ayrılmalarını mümkün kılacak şey konusunda düşünür ve peşi sıra onlara “*Ben hastayım*” der.⁸⁶ Onlar da bu ifade üzerine ayrılıp giderler. Hz. İbrahim hemen putların yanına varır ve onları parçalar. (es-Sâffât, 85-93) Bu pasajdan anlaşıldığına göre; Hz. İbrahim zikri geçen ifadeler ile

⁸² Mealler.org “37 - Sâffât suresi 88. âyet mealı” (Erişim 18 Haziran 2022).

⁸³ el-Halîl b. Ahmed, “ncm”, *Kitâbü’l-‘ayn*, 4/195.

⁸⁴ el-Ezherî, “ncm”, *Tehzîbü’l-lüğa*, 11/128.

⁸⁵ Kurtubî bu âyet hakkında ileri sürülen görüşleri sıralar. Bunlar içerisinde bahsi geçen anlama biçimini de önemli bir delil olarak zikreder. Bk. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. ‘Abdullâh b. ‘Abdülmühsin et-Türkî (Beyrut: Mu’essesetü’r-Risâle, 2006), 18/52.

⁸⁶ Ebû Abdillâh (Ebü’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. ‘Umer er-Râzî, *Tefsîru’l-Fahri’-Râzî (mefâti’hü’l-ğayb)*(Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1981), 26/147.

müşriklerin yanlarından ayrılıp gitmesini sağlayarak putlarla baş başa kalıp onları kırmaya fırsat bulmuş olacaktır.⁸⁷

Ayrıca âyeti oluşturan kelimelerin diziliminin de bu ifadenin deyim olarak anlaşılmasına dair bir karine olabileceği zikredilebilir. Âyette, “yıldızlara bakma” anlamı için نَظَرَ fiili kullanılmıştır. Kur’ân’da geçen “n-z-r” kökünden türetilen fiiller incelendiğinde bu kelimelerin tamamının “bakma” anlamı için “fi” harf-i cerri ile değil “ilâ” harfi cerri ile kullanıldığı görülmektedir.⁸⁸ (Örneğin el-Ğâşiye, 88/17.)⁸⁹ Buna ilaveten bu fiil “fi” harf-i cerri ile el-A’râf 7/185. âyetinde düşünmek manasında kullanılmaktadır.⁹⁰ Ayrıca bir sonraki âyet olan “Ardından: “gerçekten ben hastayım.” dedi.” (فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ) ifadesinde bulunan ta’kîbiyye bildiren “fâ” atf edatı ile başlaması da bir başka karinedir. Çünkü yıldızlara baktıktan hemen sonra “Ben hastayım.” demesi hikâye örgüsüne göre çok da uygun değildir. Ancak bazı tefsirlerde bu Hz. İbrahim’in kavminin yıldızlarla uğraştıkları ve gaip ile ilgili haberler konusunda yıldızların durumuna göre hüküm verdiklerinden bahsedilmektedir. Buna göre Hz. İbrahim, yıldızları inceleyerek kendisinin hasta olduğunu karşı tarafa ileterek onların inanışları üzerinden bir mesaj vermiş olmaktadır.⁹¹

Bu ifadenin “yıldızlara bakmak” olarak anlaşılması, kanaatimizce bazı yanlış değerlendirmelere de neden olmuştur. Örneğin Muhammed Esed, bu âyet ile Hz. İbrahim’in gerçek yaratıcıyı aramak amacı ile yıldızları gözlemleyerek onların gerçek yaratıcı olamayacakları çıkarımını yaptığı el-En’âm suresi 76.-78. âyetleri arasında bağlantı kurmuştur.⁹² Hâlbuki biraz önce de

⁸⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 19/567; Râzî, *Tefsîru’l-Fahri’-Râzî*, 26/148.

⁸⁸ el-Ezherî, “nız”, *Tehzîbü’l-lüğâ*, 14/368.

⁸⁹ Âyetin metni şu şekildedir:

أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبْرَاهِيمَ كَيْفَ خَلَقَ.

⁹⁰ Elmalılı bu âyetin tefsirinde bu fiilin teemmül etme anlamında olduğu kanaatindedir. Bk. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili* (İstanbul: Eser Kitabevi, 1979), 4/2343. Âyetin metni şu şekildedir:

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ إِلَيْهِمْ قِيَامَ حُدُوثِ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ.

⁹¹ Örneğin Râzî, *Tefsîru’l-Fahri’-Râzî*, 26/147.

⁹² *Kur’an Mesajı*, Muhammed Esed, es-Sâffât, 37/85, 2/916.

bahsedildiği gibi bu iki âyet grubu arasında herhangi bir anlam bağlantısı yoktur.

2.2.2.7. el-Mürselât 77/8. ve et-Tekvîr 81/2. Ayetler

“Nücûm” kelimesi el-Mürselât suresi 8. âyet (فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ) ve et-Tekvîr suresi 2. âyette (وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ) “yıldız” anlamında kullanılmıştır. Bu iki âyetin tek bir başlıkta ele alınmasının nedeni her iki âyetin de kıyametin kopması esnasında meydana gelecek olağanüstü tabiat olayları bağlamında geçmeleridir. el-Mürselât suresi kıyametin muhakkak kopacağı vurgusunu ifade için bir dizi kase ile başlar. Bu bahiste geçen âyetler şu şekildedir: *“Yemin olsun, (iyiliklerle/vahiy ile birlikte) birbiri peşinde gönderilenlere; şiddetle eserek (zararlıları) savurup atanlara; (hakikat ve hayırları) yaydıkça yayanlara; (hak ile batılı) birbirinden iyice ayıranlara; (Allah’a yönelenleri) arıtmak ve (kötülükleri) sakındırmak için öğüt telkin edenlere; bilin ki size vadedilen (ve tehdit edilen) şeyler (kıyamet, öldükten sonra dirilme, hesap ve ceza) gerçekleşecek!”*⁹³ (Mürselât 77/1-8) Bu pasajın ilk yedi âyetinde dünya hayatının sona ermesi, ahiret hayatının başlangıcı olan kıyametin kopması ve sonrası yaşanan gelişmelerin muhakkak gerçekleşeceğine vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla asıl konumuz olan âyet, kıyametin kopması ile bağlantılıdır. Metin içi bağlam dikkate alındığında bu âyetin mealinin *“Yıldızlar (ın ışıkları) söndürüldüğü zaman”* olarak anlaşılması gerektiği gayet açıktır. Çünkü vaat edilen kıyametin kopmasının en önemli göstergesi, dünya için enerji ve ışık kaynağı olan güneş, ay ve yıldız gibi gök cisimlerinin sistemlerinin tamamen bozulması ve kâinatın yeni bir forma girmesidir. Bu bağlamda ilk olarak bahsi geçen âyette ifade edilen yıldızların ışığının sönmesi ile devamında yer alan semanın (gök kubbenin) yarılması, dağların ufanıp savrulması ve nihayetinde yeniden diriliş neticesinde peygamberlerin (ümmepleri hakkında şahitlik) vaktinin tayin edilmesi zikredilmektedir. (el-Mürselât, 8-11)

⁹³ Birkaç mealden faydalanılarak ortak bir anlam çıkarılmıştır. Bkz. *Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay, el-Mürselât 77/8, 3/1130; *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd., el-Mürselât 77/8; *Kur’an Mesajı*, Muhammed Esed, el-Mürselât 77/8, 3/1221.

“Nücûm” kelimesinin kıyametin kopmasında meydana gelen olağanüstü olaylar bağlamında “yıldız” anlamında kullanıldığı diğer bir âyet de et-Tekvîr suresi 2. âyetittir. Bu âyet surenin 1-14. âyetler arasında kıyametin kopması esnasında gerçekleşen bir dizi fevkalade kevnî hadise etrafında şekillenen kompozisyon içinde yer almaktadır. Bahsi geçen paragrafın meali şu şekildedir: “*Güneş katlanıp dürüldüğünde, yıldızlar (kararıp) döküldüğünde, dağlar (sallanıp) yürütüldüğünde, gebe develer salıverildiğinde, vahşi hayvanlar toplanıp bir araya getirildiğinde, denizler kaynatıldığında, ruhlar (bedenlerle) birleştirildiğinde, diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğunda, (amellerin yazılı olduğu) defterler açıldığında, gökyüzü sıyrılıp alındığında, cehennem tutuşturulduğunda ve cennet yaklaştırıldığında, kişi neler getirdiğinde öğrenmiş olacaktır.*”⁹⁴ (et-Tekvîr, 1-14) Bu pasajda bahsi geçen kıyamet sahnelerine bakıldığında yıldızların yaratılışları gereği sistemlerine yerleştirilen aydınlatma vazifesinin son bulması anlamında inhidâra yani yayılma ve dökülmeye maruz kalacakları ifade edilmektedir.⁹⁵ Dolayısıyla bu âyette geçen “nücûm” kelimesi kıyametin koptuğu esnada meydana gelecek olağanüstü hadiseler bağlamında “yıldızlar” anlamında kullanılmıştır.

2.2.3. “Necm” Kelimesinin “Gövdesiz Bitki” Anlamında Kullanıldığı Âyet

“Necm” kelimesinin Kur’ân’da bir yerde “gövdesiz bitki” anlamında kullanıldığı ifade edilmektedir. (er-Rahmân, 6) Âyette geçen “necm” kelimesinin kendisine atfedilen “gövdeli bitki”⁹⁶ anlamındaki “şecer” ile birlikte “secde etme” fiilinin faili olarak kullanılması bu anlamın verilmesinde belirleyici bir karine olmuştur. Aşağıda bu bahis detaylı olarak ele alınacaktır.

⁹⁴ Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, çev. Hayrettin Karaman vd., el-Tekvîr, 81/1-14.

⁹⁵ Ebûbekir Muhammed b. ‘zeyz es-Sicistânî, *Ğarîbü’l-Kur’ân* (Kahire: Mektebetü ve Matba’atü Muhammed ‘Alî Sabîh ve Evlâdih, 1963.), 39.

⁹⁶ İsfehânî, *el-Müfredât*, 255.

2.2.3.1. er-Rahmân 55/6. âyet

Necm kelimesinin gövdesiz bitki anlamına geldiği tek âyet er-Rahmân suresi 6. âyetidir. (وَالنَّجْمِ وَالشَّجَرِ يَسْجُدَانِ) İlk dönem tefsir ve vücûh kitaplarına bakıldığında bu âyette geçen “necm” kelimesine genellikle “gövdesiz bitki” anlamı verildiği görülmektedir.⁹⁷ Müfessirleri bu kanaate sevk eden unsur, âyetin cümle düzeyindeki bağlamıdır. Çünkü âyette geçen “necm”, “gövdeli bitki” anlamına gelen “şecer” kelimesine atfedilmektedir. Bu nedenle bu kelimenin “gövdesiz bitki” manasında anlaşılmasının daha doğru olduğu ifade edilebilir. Nitekim Taberî âyetteki “necm” kelimesinin anlamı ile ilgili iki farklı görüşü zikrettikten sonra kendi tercihinin de “gövdesiz bitki” olduğunu belirtir. Bu görüşüne delil olarak da bu kelimenin “gövdeli bitki” anlamına gelen “şecer” kelimesine atfedilmesi olduğunu ifade eder.⁹⁸

Ayrıca âyet, bir öncesi olan “Güneş ve ay bir hesaba göre (hareket etmekte)dir.” ile sonrasında yer alan “Göğü Allah yükseltti ve mizanı (dengeyi) da o koydu. Sakın dengeyi bozmayın” âyeti ile birlikte düşünüldüğünde kâinatta yer alan düzenden bahsedildiği görülmektedir. Buradan hareketle âyette ifade edilen secde etmenin Allah’ın kendisi için belirlediği kozmolojik işlevi kusursuz bir şekilde yerine getirdiği anlamında olduğu ifade edilebilir.⁹⁹ Ancak Mücâhid gibi bazı müfessirler bu âyette geçen “necm” kelimesine “yıldız” anlamı vermiştir. Bu anlama biçimini belirleyen unsur “necm” kelimesinin “şecer” ile birlikte kullanılması değil, önceki âyetlerde vurgulan güneş ve ayın bir hesaba göre hareket etmeleridir. Buna göre göre yıldız ve ağaçlar secde etmektedirler, yani güneşe yönelerek Allah’ın kendileri için koyduğu kanun ve nizama istemsiz olarak boyun eğmektedirler.¹⁰⁰

⁹⁷ Tefsirler için bk. Mükâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mükâtil*, 4/195; Taberî, *Câmi’ü'l-beyân*, 22/172,173; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur’ânî'l-‘azîm* 10/3322; Maverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 5/424. Vücûh eserleri için bk. Mükâtil b. Süleymân, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, 123; Yahyâ b. Sellâm, *et-Tesârif*, 4/362; Dâmeğânî, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, 2/260; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetu'l-a'yûni'n-nevâzir*, 581.

⁹⁸ Taberî, *Câmi’ü'l-beyân*, 22/175.

⁹⁹ Sicistânî, *Ğarîbü'l-Kur’ân*, s. 203.

¹⁰⁰ Mücâhid b. Cebr, *Tefsîru'l-İmâm Mücâhid b. Cebr*, thk. Muhammed ‘Abdüsselâm Ebü'n-Nîl (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-İslâmî'l-Hadîse, 1989), 636; Sicistânî, *Ğarîbü'l-*

Sonuç

Kur'ân'da geçen "necm" ve "nücûm" kelimelerinin metin içi bağlam açısından analitik olarak incelendiği bu çalışmada ilk olarak âyetlerin kendi içinde semantik bir örgü içinde olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre her bir âyet hem cümle içinde hem de semantik ilişki içinde bulunduğu diğer âyetlerle birlikte bir anlam kazanmaktadır. Ayrıca kasem gibi özel anlatım tekniklerinin kullanıldığı ifadeler aynı üslubun kullanıldığı diğer âyetlerle birlikte ortak vurgular taşıyabilir. Özellikle "necm", "ümme" ve "kitâb" gibi Kur'ân'da birden çok anlamda kullanılan kelimelerin doğru bir şekilde anlaşılması için metin içi bağlamın göz önüne alınmasının gerekli olduğu kanaatine varılmıştır.

Klasik vüçûh kaynaklarında da ifade edildiği üzere "necm/nüçûm" kelimeleri Kur'ân'da üç farklı manada kullanılmıştır. Bu çalışmada yapılan incelemelere göre on üç yerde kullanılan bu kelimelerin her birisinin kendine özgü bir semantik örgü içinde kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Buna göre bu kelimenin fiil formunda sözlük anlamı olan "doğmak", "kaynaklanmak" ve "görünmek"ten hareketle gökyüzünde doğan ve parça parça görünen yıldız ile toprağın üzerinde beliren gövdesiz bitki anlamları arasında bir bağlantı olduğu tespiti yapılmıştır. Ayrıca Kur'ân'da kullanılan "necm" ve "nüçûm" kelimelerinin incelenmesinden elde edilen bir bulgu olarak vahiy anlamında kullanıldığı yerlerin yine aynı sözlük anlamı çerçevesinde vahyin yıldızlar gibi parça parça inmesi özelliğinin öne çıktığı çıkarımında bulunulabilir.

Buna göre "necm" ve "nüçûm" maddelerinin "vahiy" anlamında kullanıldığı üç âyet üzerinde yapılan incelemenin sonucunda; iki yerde "necm" (parça parça inene vahye) ve "mevâkı'u'n-nüçûm" (vahyin inişi/zamanı/mekânı) üzerine yemin edildiği görülmektedir. Bu iki yeminin cevabında ise (muksemun 'aleyh) vahyin Allah'tan geldiğine ve korunmuş olmasına dair vurgu yapıldığı tespit edilmiştir. Bu ifadeler Kur'ân'da kitap ya da direkt olarak Kur'ân üzerine yapılan yeminlerle birlikte muksemun 'aleyh

Kur'ân, s. 203. Katâde'nin de bu âyette kastedilenin yıldız olduğu kanaatinde olduğu rivayet edilmiştir. Bkz. et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 22/173-175.

açısından değerlendirildiğinde ortak bir mesaja vurgu yapıldığı sonucu çıkarılmıştır. Buna göre özel bir isim olarak Kur'ân, mahiyet itibari ile vahiy üzerine yapılan yeminlerde ortak vurgunun Kur'ân'ın Allah katından indirilmiş ve korunmuş bir kitap olduğu belirlenmiştir. Bu durumda bahsi geçen iki âyette geçen ve muhsemun bih olan “necm” ve “mevâkı'u'n-nücûm” ifadelerinin cevaplarının “korunmuş ve yüce Kur'ân” vurgusu olmasından hareketle “vahiy” manasında anlaşılmasının daha doğru olduğu çıkarımı yapılabilir. Ayrıca klasik kaynak olarak nitelendirilebilecek vücûh eserlerinin de bahsi geçen iki âyette geçen bahsi geçen kelimelere vahiy anlamı vermesi bu çıkarımı desteklemektedir.

Araştırmada “necm/nücûm” kelimelerinin Kur'an'da dokuz yerde “yıldız” anlamına kullanıldığı tespit edilmiştir. Yapılan literatür araştırmasına göre klasik vücûh kaynaklarında araştırmada analizi yapılan bazı ifadelerin yer almadığı görülmüştür. Bu kelimelerin “yıldız” anlamında kullanıldığı yerler metin içi bağlam bakımından incelendiğinde iki yerde kıyametin kopması esnasında güneş, ay ve denizler ile birlikte kâinatın düzeninin bozulması bağlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. Bir âyette ise “necm” kelimesinin karada ve denizde kendileri ile yol bulunması bağlamında Allah'ın insanlara bahşettiği nimetler içerisinde zikredildiği görülmektedir. Dört yerde ise gece, gündüz, ay ve güneş ile birlikte Allah'ın yarattığı sisteme zorunlu olarak tabi olması manasında zikredildiği anlaşılmaktadır. “Yıldız” anlamında kullanıldığı bir yerde ise hakiki manada yıldız bakma değil; “bir işi nasıl idare edeceği konusunda derinlikli olarak düşünmek” manasında deyim ifadesi içinde geçtiği görülmektedir. Yukarıda bahsi geçen bu dokuz âyet üzerinde yapılan analiz neticesinde metin içi bağlam bakımından “yıldız” anlamında kullanılan sekiz âyette cümlenin kendi iç diziminin anlamı belirleyen unsur olduğu belirlenmiştir. Bir yerde ise kendisinden önce geçen Târik yıldızının mahiyetini açıklayan ve “(göğü) delen” manasındaki “sâgib” vasfı ile birlikte kullanılan cins isim olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmada “necm” kelimesinin bir yerde “gövdesiz bitki” anlamında kullanıldığı tespiti yapılmıştır. Bu manayı belirleyen karine, bu kelimenin “gövdeli bitki” anlamındaki “şecer” (gövdeli

bitki) ile birlikte “secde etme” yüklemine faili olmasıdır. Buna göre anlamın yönünü belirleyen unsurun cümledeki kendi iç bağlamı olduğu çıkarımı yapılabilir.

Son olarak araştırmanın bir sonucu olarak; Kur’an’ın nazımın cümleyi oluşturan kelimelerin kendi içindeki diziminde olduğu teorisinin bir üst aşaması olarak cümlelerin oluşturduğu semantik anlam bütünlüğünde gerçekleşen cümle nazımından da bahsedilebilir. Dolayısıyla bu çalışmanın, kısmen de olsa, cümle düzeyinde Kur’an’ın nazmı konusunda yapılacak yeni araştırmalar için farklı bir bakış açısı sunacağı umulmaktadır.

Finansman / Funding:

This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest:

The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Aksan, Doğan. *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi, 2009.
- Altınörs, Atakan. *Dil Felsefesi Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.
- el-'Anzî, Sa'd b. Mukbil b. 'Îsâ. *Delâletü's-siyâk 'inde'l-usûliyyîn*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Bırışık, Abdulhamit. "Kur'an (Tarifi ve İsimleri)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/383. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- el-Cevherî, İsmâ'il b. Hammâd. *es-Sihâh (Tâcü'l-luğa ve sıhâhü'l-'arabiyye)*. thk. Ahmed 'Abdülğafûr 'Attâr. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1984.
- el-Cürcânî, 'Abdülkâhir. *Delâilu'l-i'câz*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1984.
- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Mu'cemu't-ta'rifât*. thk. Muhammed Siddîk el-Minşâvî. Kahire: Dâru'l-Fadîle, ts.
- ed-Dâmeğânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir li elfâzi kitâbillâhi'l-'azîz*, thk. Muhammed Hasen Ebû'l-'Azam ez-Zefîti. Kahire: Vizâratü'l-Evkâf, 1995.
- Durmuş, İsmail. "Müşterek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/171-172. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Elmalılı Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Kitabevi, 1979.
- el-Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-luğa*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn -Muhammed 'Alî en-Neccâr. 15 Cilt. Kahire: el-Mü'essesetü'l-Misriyyeti'l-'Âmme li't-Te'lîf ve'l-Enbâ' ve'n-Neşr - ed-Dâru'l-Misriyye li't-Te'lîf ve't-Terceme, 1964.
- el-Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'an*. 3 Cilt. 2. Baskı. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Gezgin, Ali Galip. *Tefsirde Semantik Metod*. 3. Baskı. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018.
- Gördük, Yunus Emre. "Aksâmu'l-Kur'an'da "Muksemun bih" ve "Muksemun" 'Aleyh İlişkisi". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2015), 174-212.
- Görgün, Tahsin. *İlâhî Sözü'n Gücü -Varlık ve Bilgi Kaynağı Olarak Kur'an-* İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2013.
- Güven, Şahin. *Kur'an'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çok Anlamlılık Sorunu*. İstanbul: Denge Yayınları, 2005.
- el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî. *Kitâbü'l-'ayn (müratteben 'alâ hurufi'l-mü'cem)*. thk. Abdülhamîd el-Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-'İlmiyye. 2003.
- Hengirmen, Mehmet. *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınları, 2009.
- Hicâzî, Semîr Sa'îd. *Kâmûsü Müstalahâti'n-Nakdi'l-Edebiyyi'l-Mu'âsır*. Kahire, Dâru 'Âfâki'l-'Arabiyye, 2001.
- Huzâme Muhammed Sülâme el-'Îsâ. "es-Siyâk ve Eseruhû fi't-Tercih Beyne Me'âni'l-Müştereki'l-Lafziyyi fi'l-Kur'âni'l-Kerîm". *Mecelletu Tibyân li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye*. Câmî'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd 18 (2004), 1-31.
- el-İsfahânî, er-Râgîb Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'an*. thk. Muhammed es-Seyyid el-Keylânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*. 7. Baskı. İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.

- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. 'Alî. *Nüzhetu'l-a'yüni'n-nevâzir fi 'ilmi'l-vücûh ve'n-nezâ'ir*, thk. Muhammed 'Abdulkerîm Kâzım er-Râdî (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1984.
- İbn Ebî Hâtım er-Râzî. Ebü Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Es'âd Muhammed et-Tîb. 10 Cilt. Riyad: Mektebetu Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1997.
- İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *et-Tibyân fi aksâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân Yolu -Türkçe Meâl ve Tefsir-* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007
- Korkmaz, Zeynep. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.
- Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. çev. Hasan Basri Çantay. İstanbul: Milsan Basın Sanayi, 13. Basım, 1985.
- Kur'ân-ı Kerim Meali (Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri)*, Mustafa Öztürk. İstanbul: Düşün Yayınları, 2012.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 6. Basım, 2007.
- Kur'an Mesajı (Meal-Tefsir)*. Muhammed Esed. çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertük. 3 Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları. 5. Basım, 1999.
- el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. 'Abdullâh b. 'Abdülmühsin et-Türkî. Beyrut: Mu'essesetü'r-Risâle, 2006.
- el-Lebdî, Muhammed Semîr Necîb. *Mu'cemü'l-müstalahâti'n-nahviyye ve's-sarfiyye*. Beyrut: Dâru'l-Furkân-Muessesetü'r-Risâle, 1985.
- el-Mâverdi, 'Alî b. Muhammed b. Habîb. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. thk. es-Seyyid 'Abdülmaksûd b. 'Abdirrahîm. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye-Dâru'l-Kutubî's-Sekâfiyye, ts.
- Mealler.org. Erişim 15 Haziran 2022.
<https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=053&ayet=001>
<https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=037&ayet=088>
- Mertoğlu, M. Suat. "Vücûh ve Nezâir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/141-143. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Mukâtil b. Süleyman. Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. 'Abdullâh Mahmûd Şehâte. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, 2002.
- , *el-Vucûh ve'n-nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Hâtem Sâlih ed-Dâmîn. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2011.
- Mücâhid b. Cebr, *Tefsîru'l-İmâm Mücâhid b. Cebr*. thk. Muhammed 'Abdü's-Selâm Ebü'n-Nîl. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-İslâmi'l-Hadîse, 1989.
- er-Râzî, Ebü Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. 'Umer. *Tefsîru'l-Fahri-Râzî (mefâtîhi'l-ğayb)*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- es-Sicistânî, Ebûbekir Muhammed b. 'Uzeyz. *Ğarîbü'l-Kur'ân*. Kahire: Mektebetü ve Matba'atü Muhammed 'Alî Sabîh ve Evlâdih, 1963.
- es-Süyûtî, Celâlüddîn 'Abdürrahmân. *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Mustafâ Şeyh Mustafâ. Beyrut: Muessetü'r-Risâle Nâşirûn, 2008.
- eş-Şâtîbî, Ebü Ishâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed. *el-Muvâfakât fi usûli's-şer'â*. nşr. Ebü 'Ubeyde Meşhûr Hasen Âlu Selmân. 6 Cilt. Huber: Dâru İbn 'Affân, 1997.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'ü'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. 'Abdullâh b. 'Abdülmühsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hecr, 2001.
- 'Umer, Ahmed Muhtâr. *'İlmü'd-delâle*. 6. Baskı. Kahire, 'Alemlü'l-Kutub, 1988.

- el-Vâhidî, Ebu'l-Hasen 'Alî b. Ahmed b. Muhammed. *et-Tefsîru'l-basît*. thk. 'Alî b. 'Umer es-Sicistânî. Riyad: Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1430.
- Yahyâ b. Sellâm, *et-Tesârif: Tefsîru'l-Kur'ân mimme's-tebehet esmâuhû ve tesarrafat me'ânih*, thk. Hind Şelebî (Amman: Mü'essesetü Âli'l-Beyt, 2007.
- Yılmaz, Mehmet Fâik. *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Yoldaş, Turhan. "Kur'an-ı Kerim'de Necm Kavramı". *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi* 11/41 (2019), 472-478.
- ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm es-Seriyy. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuh*. thk. 'Abdulcelîl 'Abduhû Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kutub, 1988.
- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. 'Umer. *Esâsü'l-Belâğa*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1998.
- , *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavamidi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil*. thk. 'Âdil Ahmed 'Abdülmevcûd-'Alî Muhammed Mu'avvid. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-'Abîkân, 1998.
- ez-Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. 'Abdillâh. *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Yûsuf 'Abdurrahmân Maraşlî vd. 4 Cilt. 2. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1994.
- ez-Zevzenî, Ebû 'Abdillâh Hüseyin b. Ahmed *Şerhu'l-mu'allakâti's-seb'* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1989.
- Zeyd b. Ali, Ebu'l-Hüseyin el-Hâşimî. *Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*. thk. Muhammed Yûsufu'd-dîn. Haydarâbâd: 2001.

